

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Mattias Giselsson

Svensk medverkanslära
Om rättssäkerhet vid fleras delaktighet i
brott

Examensarbete
30 högskolepoäng

Per Ole Träskman

Straffrätt

VT 2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte	4
1.2 Frågeställning	4
1.3 Metod	5
2 LEGALITET	6
2.1 Legalitetsprincipen	6
2.2 Gärning	7
2.3 Flera delaktiga gärningsmän	8
2.3.1 Gärningsman utifrån de enskilda straffbuden	8
2.3.2 Medverkan enligt BrB 23:4	11
2.3.2.1 Främjare	12
2.3.2.2 Rubricerad gärningsman	14
2.3.3 Omständigheter av subjektiv och objektiv betydelse	17
3 INDIVIDUELLT ANSVAR	21
3.1 Göteborgsbranden	21
3.2 Sambandscentralen	23
3.3 Kungsgatan	29
4 BEVISKRAV	32
4.1 Sänkt beviskrav	32
4.2 Felony murder	33
4.3 RÅ (1995:1) Metodfrågor, Grova våldsbrott	34
5 ANALYS	37
5.1 Legalitet	37
5.2 Individuellt ansvar	40

5.3	Beviskrav	46
6	SLUTSATSER	50
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	51
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	52

Summary

The Swedish regulations concerning participation in crime are shown to have weaknesses in relation to the principle of legality. To adjust for these weaknesses this paper suggests changes in accordance with the recommendations of SOU 1996:185.

When there is no regulation that states whether two or more individuals can be sentenced without fulfilling all prerequisites in a section individually, such a regulation is proposed to be introduced.

The regulation of participation in BrB 23:4 enables changing the roles of the participants in a way the court deems natural. This has caused ambiguities concerning boundaries between the various types of participation: which participants that can contribute with prerequisites and whether a subjective surplus of a participant can be moved to another participant. To address these ambiguities a removal of the possibility of changing the role of participants is proposed. That would result in less ambiguity in both regulation and terminology.

On the basis of a number of case analysis's it is showed that the courts do not claim as much evidence to prove individual guilt when two or more individuals participated in a crime as when only one is indicted.

To prevent indicted from blaming each other an improvement of the preliminary investigations is proposed. To apply a lower claim on the evidence of guilt when two or more have participated would probably result in more faulty convictions and undermine the faith in the judicial system.

Sammanfattning

Svensk medverkanslära uppvisar brister i förhållande till legalitetsprincipen. För att råda bot på dessa brister föreslås förändringar i enlighet med några av de förslag som Straffansvarsutredningen (SOU 1996:185) presenterat.

Då det inte finns någon bestämmelse som anger att flera personer tillsammans kan dömas till ansvar utifrån brottsbalkens enskilda straffbud, utan att var och en av dem ensamt uppfyller samtliga rekvisit, föreslås att en sådan bestämmelse införs.

Medverkansbestämmelsen i BrB 23:4 möjliggör en omrubricering av medverkandes roller vilket medfört oklarheter kring var gränserna mellan olika typer av medverkan skall dras, om vilka som kan bidra med rekvisit till en huvudgärning samt huruvida subjektiva överskott kan flyttas mellan olika personer som deltagit i utförandet av en gärning. Därför föreslås att möjligheten till omrubricering tas bort så att var och en som medverkat till ett brott döms till den medverkantyp som hans handlande eller underlåtenhet är att hänföra. En sådan förändring skulle medföra en medverkanslära med en tydligare struktur och klarare terminologi.

Utifrån analys av ett antal rättsfall dras slutsatsen att domstolarna synes ta lättare på kravet att individuell skuld skall visas vara ställd utom rimligt tvivel då flera personer deltagit i utförandet av ett brott. Det sätt på vilket det utvidgade medgärningsmannaskapet används ger således anledning till vaksamhet mot fortsatt utveckling i praxis.

Tilltalade som skyller på varandra för att undkomma ansvar kan medföra bevissvårigheter för åklagare. För att förhindra att så sker bör insatserna inriktas mot att få till stånd så bra förundersökningar som möjligt. Att tillämpa ett sänkt beviskrav skulle sannolikt leda till fler oriktiga domar och på sikt undergräva förtroendet för rättsväsendet.

Förkortningar

a.a.	anfört arbete
BrB	Brottsbalken (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
Ds (Ju)	Departementsserien (Justitiedepartementet)
EKMR	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (1950)
f.	följande sida
f.f.	följande sidor
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Regeringens proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RF	Regeringsformen (1974:152)
RÅ	Riksåklagaren
SOU	Statens offentliga utredningar
TF	Tryckfrihetsförordningen (1949:105)

1 Inledning

1.1 Syfte

Vid en första anblick kan den svenska medverkansläran tyckas enkel att förstå, men sätter man sig ner och försöker reda ut strukturen och begreppen är det inte alldeles lätt att utröna innebörd och gränser för olika typer av medverkan. Att en lagtext skall vara tydlig och begriplig följer av legalitetsprincipen som kom att utvecklas för att förhindra godtyckliga domslut. Principen kräver att det klart skall framgå i skrivna lagtext när en person kan komma att drabbas av straffrättsliga ingripanden. Den första delen av uppsatsen syftar till att undersöka hur väl den svenska medverkansläran stämmer överens med legalitetsprincipen.

Tilltalade som skyller på varandra för att undgå ansvar för ett begånget brott kan medföra svårigheter för åklagaren att visa på vem som har gjort vad och om alla är skyldiga till vad som skett. Svensk rätt bygger på att varje individ ensamt ansvarar för det han har gjort eller underlåtit att göra. Ingen skall kunna bli dömd på grund av tillhörighet till grupp som begått ett brott. Den andra delen av uppsatsen syftar till att, utifrån några rättsfall, undersöka domstolens krav på bevisning av individuell skuld vid fleras deltagande i brott.

Om tilltalade som står åtalade för att ha begått ett brott tillsammans och i samverkan skyller på varandra och det inte finns några utomstående vittnesuppgifter eller teknisk bevisning som visar vad som har hänt är det svårt att få någon fälld för brottet. Den tredje och sista delen av uppsatsen syftar därför till att ta reda på något om vad som kan göras för att förhindra att tilltalade undkommer ansvar genom att skylla på varandra.

1.2 Frågeställning

Utifrån uppsatsens syften har jag valt att arbeta med följande tre frågeställningar:

1. Uppfyller den svenska medverkansläran legalitetsprincipens krav på att en lagtexts innebörd skall motsvara vad man vid objektiv tolkning kan utläsa av samma lagtext?
2. Tar domstolen lättare på kravet att individuell skuld skall visas vara ställt utom rimligt tvivel då flera deltagit i utförandet av ett brott?
3. Hur kan det förhindras att personer som deltagit i utförandet av ett brott skyller på varandra och går fria?

1.3 Metod

I min undersökning av den svenska medverkansläran har jag använt mig av traditionell rättsdogmatisk metod och således utgått från förarbeten, lagtext och praxis. Medgärningsmannaskapets utvidgning i praxis har kommit att bli föremål för diskussioner i den juridiska litteraturen, vilket gjort det intressant att ta del av de synpunkter som därigenom framkommit. För att studera beviskravet vid fleras delaktighet i brott har jag valt ut tre mål som innehåller problematiken och som samtidigt är olika. Målen har uppmärksammats i media och den juridiska debatten. Vad som kan göras för att förhindra att tilltalade som skyller på varandra går fria har varit föremål för diskussion i utredningar av bl a tidigare straffrättsprofessor Madeleine Leijonhufvud och tidigare riksåklagare Axel Morath. Dessa utredningar har jag tagit del utav. Jag har även deltagit i seminarium under ledning av docent Magnus Ulväng anordnat av Lunds Domarakademi samt talat med domare angående aktuellt ämne.

2 Legalitet

2.1 Legalitetsprincipen

Som en reaktion mot godtycket i domstolarna utformades legalitetsprincipen under upplysningstiden och kom genom den franska revolutionens rättighetsförklaring år 1789 att få sitt första auktoritativa uttryck. Principen kom senare att få en än mer känd formulering genom den tyske straffrättsreformatorn Anselm von Feuerbach som uttryckte dess innebörd med hjälp av satserna: *nulla poena sine lege*, *nulla poena sine crimine*, *nullum crimen sine poena legali*, dvs. inget straff utan lag, inget straff utan brott, inget brott utan kriminalisering genom lag.¹

I en rättsstat kan inte godtyckligt dömande domstolar accepteras. Därför skall regler och principer utformas på så sätt att de kan tillämpas lika för likartad brottslighet. Medborgare i en stat måste kunna förutse hur och när staten kan straffa dem. De skall inte bara ha möjlighet att känna till att vissa gärningar är kriminaliserade, utan även hur dessa är kriminaliserade. Lagarna måste därför vara nedtecknade, tillgängliga, precisa och begripliga.²

Eftersom legalitetsprincipen förbjuder att någon straffas utan att ett brott har begåtts kan domstolen inte utdöma ett straff om gärningen när den utfördes inte utgjorde ett brott, inte heller kan den utdöma ett strängare straff än vad som gällde vid tidpunkten för brottet eller analogiskt tillämpa ett straffbud till en tilltalads nackdel och på så vis ge straffbestämmelsen en vidare tillämpning än vad dess ordalydelse medger. Om en sådan tillämpning hade varit möjlig skulle det vara svårt för en person att förutse när han skulle kunna komma att bli föremål för straffrättsligt ingripande.³

Då legalitetsprincipen handlar om grundläggande medborgerliga rättigheter regleras den först och främst i regeringsformen där domstolen förbjuds att döma till påföljd utan stöd i lag eller att tillämpa en straffbestämmelse retroaktivt till en tilltalads nackdel.⁴

Under ca 200 år har legalitetsprincipen i huvudsak respekterats i svensk lag, men inte förrän 1994 har legalitetsprincipen till den del som förbjuder analogisk tolkning av straffbud kommit att få ett tillfredsställande lagstöd. Då infördes i BrB 1:1 ett krav på lagstöd vid bestämmandet av vad som utgör ett brott och i BrB 23:4 ett tillägg som gjorde medverkansbestämmelsen tillämplig även på specialstraffrättsliga brott med fängelse i straffskalan. För att en gärning skall utgöra ett brott och därmed vara

---

¹ Jareborg, Nils: Allmän kriminalrätt, Uppsala 2005, s. 57f.

² a.a. s. 57f.

³ a.a. s. 57f.

⁴ RF 2:10.

straffbar krävs således att det står klart att gärningen rymms under ett straffbud.⁵

Innan 1994 års utvidgning av medverkansbestämmelsen i BrB 23:4 tillämpades regeln, trots att lagtexten uttryckligen refererade till brott i brottsbalken, även på specialstraffrättsliga brott med fängelse i straffskalan⁶. En anledning till att det dröjde så länge med att ge analogiskt tolkningsförbud tillfredsställande lagstöd berodde på att det, framför allt inom specialstraffrätten, ansågs vara en fördel om det inte var uttryckligt förbjudet att tillämpa straffbestämmelser analogivis på fall som inte täcks av någon straffbestämmelses ordalydelse⁷.

1994 års lagändring följdes av att Sverige antog Europarådets konvention den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Genom denna konvention, som kom att gälla från och med den 1 januari 1995, befästes legalitetsprincipen ytterligare i svensk lag. I konventionens sjunde artikel stadgas:

“Ingen må fällas till ansvar för någon gärning eller underlåtenhet, som vid tidpunkten för dess begående icke utgjorde ett brott enligt inhemsk eller internationell rätt. Ej heller må högre straff utmätas än vad som var tillämpligt vid tidpunkten för den brottsliga gärningens begående.”⁸

Legalitetsprincipen har således ett lagstöd i svensk rätt vad gäller definition av brott, krav på lagstöd för att utmäta straff, förbud mot analogisk tolkning av straffbestämmelser och förbud mot retroaktiv tillämpning av straffbud till tilltalads nackdel. Det finns emellertid ytterligare något att göra för att stärka legalitetsprincipen i den svenska medverkansläran. Om detta återkommer jag till i kapitel 5.1.

2.2 Gärning

Brott är enligt BrB 1:1 en straffbelagd gärning som är beskriven i en författning. Att ett brott utgörs av en straffbelagd gärning är emellertid inte en fullständig definition av brottsbegreppet. I brottsbalken anger brottsbeskrivningarna de objektiva krav som skall vara uppfyllda för att en straffbelagd gärning skall ha blivit begången, men för att en gärning skall utgöra ett brott krävs dessutom att gärningsmannen har uppfyllt rekvisit för personligt ansvar⁹. I doktrin talas ofta om objektiva och subjektiva rekvisit, där de subjektiva rekvisiten anger gärningsmannens avsikt och de objektiva

---

⁵ Jareborg (2005) s. 57f.

⁶ Jfr dock RH 1992:47, Brottsbalken – en kommentar, s. 23:50.

⁷ SOU 1996:185 s. 49.

⁸ EKMR art. 7 mom. 1.

⁹ BrB 1:2.

rekvisiten anger de objektiva omständigheter i ett straffbud som skall föreligga¹⁰.

Litteraturen brukar i dessa sammanhang ta upp den s.k. täckningsprincipen. Den innebär att det görs en jämförelse mellan det bevisade händelseförloppet och den tilltalades beskrivning av händelseförloppet för att kunna bedöma om dessa i tillräcklig grad överensstämmer med varandra. Är det fråga om en uppsåtlig gärning skall uppsåtet täcka rekvisiten för gärningen. Det verkliga (bevisade) händelseförloppet och det föreställda behöver inte vara exakt lika, men det skall gå att säga att det är samma rättsstridiga gärning enligt båda händelseförloppen för att täckning skall anses föreligga¹¹. En gärning som begåtts i nöd eller nödvärn eller på annat sätt är undantagen enligt reglerna om ansvarsfrihet i BrB 24 kap. anses emellertid inte brottslig trots att täckning föreligger¹².

Utöver att bedöma gärningsnivån används täckningsprincipen till att bedöma huruvida en gärning tillhörande en gradindelad brottstyp är att bedöma som ringa eller grov samt för att bedöma huruvida den tilltalades insikt vid gärningen kan påverka brottets straffvärde enligt BrB 29:1 st. 2¹³.

Antalet straffbelagda gärningar utökas i BrB 23 kap. till att även omfatta gärningar som utförts innan huvudgärningen förövats eller på annat vis utgjort någon form av delaktighet. Dessa s.k. osjälvständiga brottsformer är försök, förberedelse, stämpling, medverkan, underlåtenhet att avslöja brott samt underlåtenhet att hindra brott.

2.3 Flera delaktiga gärningsmän

2.3.1 Gärningsman utifrån de enskilda straffbud

Gärningsmannen uppfyller ensamt rekvisiten i en straffbestämmelse

Det finns i svensk lagtext inga definitioner av begreppen gärningsmannaskap eller medgärningsmannaskap, utan dessa begrepp har kommit att utvecklats i doktrin och i viss mån i praxis. Gärningsman kan en person bli på några olika sätt. Vanligast är att personen själv uppfyller rekvisiten i en brottsbeskrivning utan att någon grund för ansvarsfrihet föreligger. Detta kallas i litteraturen *ordinärt gärningsmannaskap*. Skulle två eller flera

---

¹⁰ Jareborg föredrar att tala om rekvisit för otillåten gärning och rekvisit för personligt ansvar, Jareborg (2005) s. 33, 38f.

¹¹ SOU 1996:185 s. 87. I en del situationer exv. vid självförvållat rus görs undantag för kravet på täckning.

¹² Jareborg (2005) s. 255. Ytterligare undantag finns, exempelvis BrB 5:1 st. 2 och 15:4.

¹³ SOU 1996:185 s. 87f.

personer som deltagit i ett brott var för sig uppfylla rekvisiten i en straffbestämmelse, döms samtliga i ordinärt gärningsmannaskap.¹⁴

Gärningsmannen uppfyller tillsammans med andra rekvisiten i en straffbestämmelse

Även om flera personer deltagit i en gärning och de inte var för sig uppfyller gärningsrekvisiten i straffbestämmelsen kan de fällas till ansvar i s.k. *ordinärt medgärningsmannaskap* om de tillsammans uppfyller rekvisiten under förutsättning att de handlat i samråd eller samförstånd och att var och en av dem uppfyllt det ansvarsrekvisit som krävs för brottet i fråga¹⁵. Sådant medgärningsmannaskap kan föreligga då en grupp knivbeväpnade personer utsätter annan person för misshandel och eventuellt orsakar dennes död. Det är i en sådan situation ofta svårt att utreda vem av personerna som har orsakat en viss skada på offret eller vem som har utdelat det dödande knivhugget, men finns uppsåt till misshandel eller mord hos var och en av deltagarna så får alla svara för den skada som tillfogats offret¹⁶. Även om det skulle gå att utröna vem av de deltagande som orsakat den brottsliga effekten anses det orimligt att enbart döma denne person för mord om det varit en slump att det varit ett knivhugg från just den förövaren som dödat offret¹⁷. Således behöver det i sådana fall inte styrkas vems eller vilkas av de deltagandes agerande som orsakat effekten¹⁸. Det räcker att effekten kan visas ha uppstått på grund av någons handlande¹⁹.

De deltagande behöver inte nödvändigtvis utföra likartade handlingar, utan kan utföra olikartade handlingar som ingår i brottet, t.ex. att en gärningsman håller fast offret medan den andra gärningsmannen slår på offret. Att någon har deltagit i mindre grad spelar ingen roll så länge alla i något avseende har varit delaktiga i brottets utförande. En ringare grad av deltagande kan istället regleras i straffmätningen.²⁰

I det uppmärksammade målet om mord på två polismän i Malexander ansåg hovrätten att det inte gick att klarlägga vem eller vilka som avlossat de skott som dödade polismännen. Hovrätten menade emellertid att det enbart berodde på tillfälliga omständigheter att polismännen inte hade dödat tidigare och eftersom samtliga tilltalade bedömdes ha deltagit i skottlossningen ansågs var och en av dem ha solidariserat sig med de båda

---

¹⁴ Wennberg, Suzanne: ”Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap”. I: *Förhandlingarna vid det 36 nordiska juristmötet i Helsingfors* 2002, s. 616.

¹⁵ NJA 1980 s. 606, RH 1996:82, Brottsbalken – en kommentar, s. 23:61f; Med samförstånd avses en tyst överenskommelse.

¹⁶ RH 1984:31, RH 1987:26, RH 1987:87, NJA 1980 s. 606.

¹⁷ Wennberg (2002) s. 616.

¹⁸ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:61.

¹⁹ Wennberg, Suzanne: ”Från Malexander till Sambandscentralen – fördelar och farhågor med dömande i medgärningsmannaskap respektive medfrämjandeskap”. I: *Juridisk tidskrift* 2002-2003, s. 593.

²⁰ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:62.

övrigas handlande. Därför ansåg hovrätten att de tilltalade gemensamt och i samförstånd uppsåtligen hade berövat polismännen livet.²¹

För dömande i medgärningsmannaskap kan det alltså vara tillräckligt att de tilltalade gemensamt deltagit i utövandet av en brottslig gärning utan att någon av dem uppfyller samtliga brottsrekvisit. Detta gäller dock, enligt Suzanne Wennberg, professor i straffrätt vid Stockholms universitets juridiska fakultet, endast under förutsättning att man vet att alla inblandade personerna varit med och utfört något moment i huvudgärningen och att utförandet av momentet kvalificerar den tilltalade som medgärningsman. Om utförandet av ett moment inte kvalificerar någon som medgärningsman och domstolen inte känner till vem som utfört de olika momenten kan domstolen inte heller döma i medgärningsmannaskap. Den skall då döma till det för varje tilltalad mest gynnsamma alternativet, vilket är att den tilltalade inte skall anses ha deltagit i gärningens utförande.²²

Skulle någon utnyttja en redan uppkommen situation, t.ex. tar en plånbok från en person som har misshandlats av en annan person föreligger inte medgärningsmannaskap eftersom handlingen inte har utförts i någon överenskommelse mellan förövarna. Eftersom samråd eller samförstånd måste föreligga är det därför inte heller möjligt för domstolen att döma i medgärningsmannaskap om en brottslig handling utförts av omedveten oaktsamhet.²³

De tre förutsättningar som skall vara uppfyllda för att ordinärt medgärningsmannaskap skall kunna vara aktuellt är således:

- 1) att de deltagandes tillsammans uppfyller rekvisiten i ett straffbud genom att var och en på något vis har deltagit i brottets utförande.
- 2) att de deltagande har handlat i samråd eller samförstånd.
- 3) att erforderligt uppsåt föreligger hos var och en av de tilltalade.²⁴

De enskilda straffbuden i brottsbalken är formulerade utifrån ett agerande av en ensam gärningsman. Vanligtvis står det att ansvar drabbar ”den som...” följt av beskrivningen av brottet. Denna formulering tolkas emellertid så att den även är tillämplig på de som tillsammans och i samverkan uppfyller rekvisiten i brottsbeskrivningen. Flera delaktiga kan enligt en sådan tolkning dömas för brottet trots att var och en av de medverkande inte ensamt uppfyller de rekvisit som krävs för att en rättsstridig gärning skall ha begåtts. Att tolka formuleringen ”den som...” till att även omfatta ”de som tillsammans...” förklaras vara ett sedan länge vedertaget juridiskt-tekniskt språkbruk.²⁵

---

²¹ Göta Hovrätt, mål nr B 158-00/B180-00.

²² Wennberg (2002-2003) s. 603.

²³ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:61.

²⁴ a.a. s. 23:61f; Ang ”samförstånd”, se not 15.

²⁵ Jareborg (2005) s. 402; Herlitz, Carl Erik: ”Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?” I: *Juridisk tidskrift* 1996-1997 s. 281; Med samverkan avses både samråd och samförstånd.

Legalitetsprincipen ställer krav på att lagtext skall tolkas objektivt. Då straffansvar för gärningar som utförts gemensamt och i samförstånd inte följer direkt av de enskilda straffbuden utan kräver en utvidgad tolkning föreslog Straffansvarsutredningen att det i BrB 23 kap. skulle införas en bestämmelse som reglerade detta. Lagregeln föreslogs få följande lydelse:

“En föreskrift om ansvar gäller även den som utför en gärning i samverkan med en eller flera personer (medgärningsmannaskap).”²⁶

Detta förtydligande i lagtext blev emellertid inte genomfört då regeringen menade att det redan framgick av praxis att flera delaktiga kunde dömas utifrån de enskilda straffbuden och att den nya bestämmelsen inte skulle ge någon ytterligare vägledning²⁷.

2.3.2 Medverkan enligt BrB 23:4

Genom bestämmelsen i BrB 23:4 utökas möjligheten att lagföra personer som varit delaktiga vid brott till att även omfatta medhjälpare och anstiftare. Har flera personer begått ett brott eller försök till brott döms vanligtvis den som har utfört huvudgärningen som gärningsman, medan övriga medverkande döms för anstiftan eller medhjälp. I BrB 23:4 stadgas:

”Ansvar som i denna balk är föreskrivet för viss gärning skall ådömas inte bara den som utfört gärningen utan även annan som främjat denna med råd eller dåd. Detsamma skall gälla beträffande i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken fängelse är föreskrivet.

Den som inte är att anse som gärningsman döms, om han har förmått annan till utförandet, för anstiftan av brottet och annars för medhjälp till det.

Varje medverkande bedöms efter det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom till last. Ansvar som är föreskrivet för gärning av syssloman, gäldenär eller annan i särskild ställning skall ådömas även den som tillsammans med honom medverkat till gärningen.

Vad som sägs i denna paragraf skall inte gälla, om något annat följer av vad för särskilda fall är föreskrivet *SFS 1994:458*.”

---

²⁶ SOU 1996:185, s. 449.

²⁷ Prop. 2000/01:85 s.14ff.

Med medverkanden i BrB 23:4 avses inte enbart anstiftare eller medhjälpare utan även gärningsman omfattas. Det finns sålunda tre former av medverkan i svensk rätt - gärningsmannaskap, anstiftan och medhjälp. Mellan dessa råder en prioritetsordning där gärningsmannaskap anses allvarligare än anstiftan och anstiftan allvarligare än medhjälp²⁸.

Innan 1948 års strafflagsrevision var det inte möjligt att döma en medhjälpare om inte en gärningsman också blev dömd. Främjarens straffansvar var sålunda accessoriskt till gärningsmannens. Detta ledde till att det i praxis utvecklades en konstruktion med konverterat gärningsmannaskap. Då den egentlige gärningsmannen av någon anledning inte kunde dömas konverterades en annan medverkandes ansvar till gärningsmannaskap. Denna konstruktion förekommer idag främst då det är fråga om s.k. specialsobjekt. Vid användande av s.k. konverterat gärningsmannaskap byter eller förändrar man de medverkande roller så att den som exv. anstiftat en gärning anses vara gärningsman och den som vanligtvis skulle ha ansetts ha utfört gärningen straffas som medhjälpare i den mån han kan göras ansvarig. Ett klassiskt exempel i äldre rätt är den bokföringspliktige köpmannen som beordrar sin bokhållare att föra felaktiga räkenskaper.²⁹

Även som straffansvaret inte längre är accessoriskt så är fortfarande främjarens ansvar beroende av hur långt gärningsmannen har gått i sitt handlande. För att en främjare skall kunna dömas för ett fullbordat brott krävs att gärningsmannens agerande har passerat den s.k. fullbordanspunkten. Om gärningsmannen hindrats innan fullbordanspunkten passerats, men efter det att han passerat den s.k. försökspunkten, kan ingen av de inblandade dömas för mer än medverkan till försök. Har försökspunkten inte nåtts utan stannat efter förberedelsestadiet, kan ingen delaktig dömas för mer än förberedelse.³⁰

Under vissa förutsättningar kan underlåtenhet att avvärja en annans brott bestraffas som medverkan. Detta förutsätter emellertid att den underlåtande intagit en garantställning och att det kan anges på vilket sätt han skulle ha avvärjt brottet.³¹

2.3.2.1 Främjare

Uttrycket främjande förekommer inte i lagtext, men används i litteraturen för att skilja anstiftan och medhjälp från gärningsmannaskap. För att ett främjande skall föreligga krävs inte att främjandet har varit en betingelse för brottet³². Främjandet skulle t.o.m. kunna bestå av obehövlig medverkan och

---

²⁸ SOU 1996:185, s. 177.

²⁹ NJA 1948 s. 206 (jfr. s. 217); Wennberg (2002) s. 617f; SOU 1996:185 s. 179.

³⁰ Ds (Ju) 1993:15, s. 13f.

³¹ Jfr NJA 2003 s. 473. Kravet på garantställning ansågs inte vara uppfyllt vid förvaring av narkotika i gemensam bostad; Brottsbalken – en kommentar, s. 23:54.

³² Brottsbalken – en kommentar, s. 23:52.

medverkan som egentligen motverkat utförandet av huvudbrottet³³. Håller en person vakt vid ett inbrott och det visar sig att det inte hade behövts så föreligger ändå ett främjande då deltagandet potentiellt sett har underlättat gärningen. Men det krävs då att gärningsmannen varit medveten om vakthållningen eftersom vakthållningen inte annars kan anses ha påverkat gärningsmannens handlande³⁴. Även att ge ett råd som visar sig vara dåligt kan utgöra ett främjande. Enligt förarbetena räcker det att medverkansgärningen har ”övat inflytande på händelseutvecklingen i brottsfrämjande riktning, vore det så än blott genom att styrka de andra i deras brottsliga beslut”³⁵. Skulle däremot en person aktivt ha motarbetat gärningen är det svårare att påstå att denne främjat brottet³⁶. En gärning som varken fysiskt eller psykiskt har haft betydelse för utförandet av huvudgärningen kan inte utgöra ett främjande³⁷. Det är inte alltid enkelt att bedöma var gränsen mellan straffbart och straffritt handlande skall dras³⁸. Att passivt stå och se på när ett brott utförs är inte tillräckligt för att utgöra ett främjande, även om personen som ser på gillar det han ser. Om betraktaren psykiskt skulle påverka gärningsmannens utförande kan däremot ett främjande föreligga.³⁹

Främjande gärningar kan utföras före eller samtidigt med huvudgärningen, men i regel inte efter det att huvudbrottet har avslutats⁴⁰. Om någon har hjälpt till efter det att ett brott eller ett försök till brott har kommit till stånd omfattas han i regel inte av BrB 23:4⁴¹. Sådan efterföljande hjälp rubriceras vanligtvis som skyddande av brottsling enligt BrB 17:11⁴². Har de delaktiga däremot i förväg slutit avtal om den efterföljande hjälpen föreligger medverkan⁴³.

BrB 23:4 skiljer mellan anstiftan och medhjälp. Anstiftare är den som genom psykisk påverkan förmått annan att utföra en gärning. Med ”förmå” avses att öva ett avgörande inflytande på den andres beslut att begå brott, dvs. det skall finnas en kausalitet mellan anstiftanshandlingen och huvudgärningen⁴⁴. Psykisk påverkan består i att anstiftaren förmått någon att besluta sig för att utföra en gärning, men torde även kunna innefatta att anstiftaren åtminstone förstärkt eller vidmakthållit gärningsmannens beslut att utföra gärningen i fall där han annars inte skulle ha utfört denna⁴⁵.

Medhjälpare till en brottslig gärning är den som främjat huvudgärningen på ett sätt som inte uppfyller kraven för anstiftan, framför allt genom fysiska

---

³³ a.a. s. 23:52.

³⁴ a.a. s. 23:52

³⁵ SOU 1944:69 s. 91.

³⁶ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:52.

³⁷ Se exv. NJA 1984 2. 922 och RH 1983:23.

³⁸ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:53f.

³⁹ a.a. s. 23:51-54, SOU 1996:185, s. 187ff.

⁴⁰ NJA 2000 s. 372, jfr dock NJA 1949 s. 529; Brottsbalken – en kommentar, s. 23:55.

⁴¹ Jfr. dock NJA 1949 s. 529.

⁴² Även häleribestämmelserna i BrB 9:6 kan bli aktuella.

⁴³ SOU 1996:185, s. 190.

⁴⁴ a.a. s. 192; Ds (Ju) 1993:15 s. 14.

⁴⁵ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:52.

insatser som innebär att medhjälparen utövar inflytande på gärningsmannens utförande av gärningen, t.ex. genom att skjutsa honom till brottsplatsen eller genom att hålla vakt under tiden han utför ett rån. Medhjälpsgärningen kan emellertid även vara av psykisk natur, t.ex. i form av råd eller uppmuntran till utförande av en gärning, men där uppmuntringen inte är så avgörande att man kan tala om att den andre "förmått" utföra brottet.⁴⁶

I NJA 1963 s. 574 ansågs en person ha främjat sin kamrats handlande genom att ta emot och hålla kamratens rock under tiden denne misshandlade och rånade en annan person. Personen som tagit hand om rocken dömdes för medhjälp till misshandeln. Anledningen till att han inte dömdes för medhjälp till rån var att han inte ansågs ha haft uppsåt till tillgreppet.

Att enbart närvara på en brottsplats vid tidpunkten för ett brott är inte brottsligt. Skulle däremot en närvarande person på ett fysiskt eller psykiskt vis, genom samråd eller samförstånd med gärningsmannen, öva inflytande på brottets tillkomst kan medverkansansvar komma ifråga⁴⁷. Är det fråga om misshandel kan det vara tillräckligt att finnas på brottsplatsen, ensam eller i ett gäng, och genom en outtalad överenskommelse stärka förövarna i misshandeln. Även i sådana fall krävs det emellertid att det görs en individuell prövning av vars och ens påverkan på misshandeln.⁴⁸

2.3.2.2 Rubricerad gärningsman

Den medverkande är att anse som gärningsman.

Medverkansreglerna i BrB 23 kap. ger ytterligare möjligheter att döma en person som gärningsman trots att han inte är den som har utfört huvudgärningen. Detta är möjligt om främjaren kan anses ha tagit en så aktiv del i brottets förverkligande att det ter sig naturligt att betrakta honom som gärningsman. Doktrin brukar benämna detta *utvidgat medgärningsmannaskap*.⁴⁹

En tanke med de nuvarande medverkansbestämmelserna är att varje medverkande skall bedömas på ett "naturligt" sätt. I BrB 23:4 st. 2 används formuleringen "den som inte är att anse som gärningsman...". Av formuleringen följer att en medverkande som vanligtvis skulle anses som anstiftare eller medhjälpare kan rubriceras som gärningsman om det ter sig naturligt. Tolkningen är inte helt tydlig, men innebörden framgår av förarbetena till SL 3:4, som motsvarar nuvarande bestämmelse i BrB 23:4:

"Det har icke ansetts erforderligt att närmare ange vad med gärningsmannskap skall förstås. Liksom hittills torde det böra överlämnas åt rättstillämpningen att med ledning av de särskilda

⁴⁶ a.a. s. 23:51; SOU 1996:185, s. 192; NJA 1993 s. 687

⁴⁷ NJA 1984 s. 922.

⁴⁸ Wennberg (2002) s. 618f.

⁴⁹ SOU 1944:69 s. 92f; NJA 1982 s. 525, åtalsp. 6.

brottsbeskrivningarna avgöra, huruvida en medverkande handlat på sådant sätt att han bör anses som gärningsman. De använda ordalagen medge emellertid att även annan medverkande bedöms såsom gärningsman där detta ter sig naturligt”.⁵⁰

I NJA 1982 s. 525 (åtalspunkt 6) dömde Högsta domstolen en person som planerat ett införsöksförsök av heroin som gärningsman för försök till grov varusmuggling trots att det var en annan person som försökte ta det genom tullkontrollen vid Arlanda. Högsta domstolen ansåg att den person som planerat smugglingsförsöket hade spelat en så aktiv och betydelsefull roll vid genomförandet av smugglingsförsöket att han var att betrakta som gärningsman.

Går det inte att klarlägga att båda av två tilltalade deltagit i huvudgärningen eller att någon av dem kan anses vara (medelbar) gärningsman kan ändå ett utvidgat medgärningsmannaskap tillämpas⁵¹. Lägsta kravet för att någon skall kunna dömas i utvidgat medgärningsmannaskap är att denne person kan visas ha främjat huvudgärningen på ett fysiskt eller psykiskt sätt som gör att det är naturligt att betrakta honom som gärningsman⁵². Sett till medverkansbestämmelsens konstruktion och tillkomsthistoria får det emellertid anses naturligt att den som endast främjar ett brott innan detta påbörjas i allmänhet inte skall anses vara gärningsman. Om en medverkande som enbart främjat ett brott innan detta påbörjats skall anses vara gärningsman borde det krävas att det kan sägas att han närmast har varit ett viljelöst offer i den egentlige gärningsmannens händer (s.k. medelbart gärningsmannaskap i tidigare terminologi), haft en underordnad ställning eller annan underordnad roll i likhet med tidigare gällande rätt om s.k. konverterat gärningsmannaskap eller att han åtminstone har varit helt beroende av den egentlige gärningsmannens instruktioner.⁵³

Även i fall där det inte går att i detalj komma fram till vad var och en av de medverkande har gjort kan det vara möjligt att med tillräcklig säkerhet dra slutsatsen att de utfört en brottslig handling gemensamt och i samverkan. Det bör emellertid finnas så stark bevisning mot var och en av de tilltalade att det kan konstateras att de medverkat till huvudgärningen på ett sådant sätt att de är att anse som medgärningsmän.⁵⁴

Utvecklingen av den svenska medverkansläran har gjort det svårt att dra en tydlig gräns mellan gärningsmannaskap och medhjälp då flera har deltagit i ett brott⁵⁵. I NJA 2006 s. 535 gällande grovt rån mot Securitas Värdecentral i Akalla gav Högsta domstolen en viss vägledning. Domstolen menade att de två tilltalade, inte kunde anses som gärningsmän då det beträffande den

---

⁵⁰ SOU 1944:69 s. 92f.

⁵¹ Se exv. NJA 1992 s. 474.

⁵² Wennberg (2002) s. 619.

⁵³ a.a. s. 619; NJA 1982 s. 525, åtalsp. 6, NJA 2006 s. 535.

⁵⁴ Wennberg (2002-2003), s. 592ff.

⁵⁵ Herlitz (1996-1997) s. 277ff; SOU 1996:185 s. 183f; Wennberg (2002) s. 635ff; NJA 2006 s. 535.

ene av dem enbart kunde styrkas att han medverkat vid förberedelser innan rånet och beträffande den andre enbart klarlagts att han varit aktiv före rånet och under tiden rånet förövades, men inte att han varit närvarande på brottsplatsen. Det ansågs därför inte styrkt att någon av dem deltagit vid genomförandet av rånet. Inte heller hade något framkommit som talade för att någon av dem skulle ha haft en sådan ställning i förhållande till annan medverkande att han var att betrakta som gärningsman. Således ansåg Högsta domstolen att ingen av de tilltalade kunde fällas till ansvar som gärningsmän, utan enbart såsom medhjälpare.

Till s.k. egenhändiga brott, t.ex. sexualbrott, mened, rattfylleri, kan någon utvidgning av gärningsmannskapet inte ske. Inte heller till brott som till sin konstruktion kräver någon form av medverkan av den vars intresse straffbestämmelsen är avsedd att skydda, exv. olaga tvång, ocker och utpressning.⁵⁶

För varje medverkande skall straffet bestämmas efter vad som ligger honom till last. Straffskalan är densamma oavsett om en medverkande bedöms vara gärningsman, anstiftare eller medhjälpare. Det finns inte heller något som hindrar en domstol att döma en medhjälpare eller anstiftare till ett längre straff än en gärningsman.⁵⁷

De tre förutsättningar som skall vara uppfyllda för att utvidgat medgärningsmannaskap utifrån medverkansbestämmelsen skall kunna vara aktuellt är:

- 1) att den deltagande på fysiskt eller psykiskt vis har främjat huvudgärningen på ett sätt som gör att det kan anses naturligt att rubricera honom som gärningsman
- 2) att den deltagande har handlat i samråd eller åtminstone i samförstånd med övriga deltagande personer.
- 3) att då uppsåt krävs, uppsåtet hos främjaren täcker dels det faktum att han främjat huvudgärningen och dels att han har haft uppsåt till den konkreta gärning som är huvudbrottet.⁵⁸

Omrubricering används, som tidigare framgått, för att markera att en främjare är lika straffvärd som en gärningsman eller att den som utfört huvudgärningen inte är mer straffvärd än en anstiftare eller medhjälpare. En sådan konstruktion medför emellertid att gränsen mellan medgärningsmannaskap och annan medverkan blir otydlig. När dessutom gränserna mellan de olika medverkansrollerna går in i varandra blir konstruktionen förvillande⁵⁹. Därför föreslog Straffansvarsutredningen att det inte längre skall vara möjligt att omrubricera rollerna, utan att den som utfört gärningen

---

⁵⁶ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:60, 23:69; SOU 1996:185 s. 179.

⁵⁷ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:72.

⁵⁸ a.a. s. 23:57f, 62f.

⁵⁹ Herlitz (1996-1997) s. 299ff.

döms som gärningsman och den som enbart främjat gärningen döms som främjare⁶⁰.

Utredningen föreslog även att det i BrB 23:4 på ett tydligare sätt skulle framgå att straffansvar enligt de särskilda straffbuden även omfattar den som anstiftat eller på annat sätt främjat gärningen⁶¹.

Regeringen ansåg att utredningens förslag inte skulle genomföras och pekade på svårigheter att förutse hur gränsdragningen mellan gärningsmannaskap och annan medverkan skulle komma att göras om omrubriceringsmöjligheten togs bort⁶². En uppstramning av rubriceringsregleringen ansågs kunna komma att leda till att domstolarna inte tycker sig ha möjlighet att bedöma de medverkande på det sätt som ter sig naturligt. Regeringen menade vidare att den flexibilitet som finns i nuvarande reglering är en förutsättning för att mångskiftande och komplicerade situationer skall kunna hanteras på ett rimligt sätt. Det föreslagna förtydligandet av BrB 23:4 kommenterades inte mer än att det av sammanhanget framgick att regeringen var nöjd med nuvarande reglering.

2.3.3 Omständigheter av subjektiv och objektiv betydelse

Vad någon av flera medverkande har gjort kan inverka på annan medverkandes straffbarhet. Omständigheter som påverkar en medverkandes straffbarhet trots att de inte föreligger hos honom själv brukar benämnas omständigheter av objektiv betydelse eftersom de påverkar alla deltagares ansvar. Övriga omständigheter är av subjektiv betydelse.⁶³

Varje medverkande bedöms efter eget uppsåt eller egen oaktsamhet, oavsett de andra medverkandes uppsåt eller oaktsamhet. Detta följer av BrB 23:4 st. 3. På så vis kan olika lagrum komma att bli tillämpliga på olika medverkande. Av flera som deltagit i ett personrån kan en dömas för rånet och en annan enbart för den föregående misshandeln⁶⁴. Vid prövning om subjektiv täckning föreligger hos en medverkande person måste man skilja mellan medverkanshandlingen och huvudbrottet. Kräver gärningen uppsåt fordras att den medverkandes uppsåt, i regel full vetskap eller likgiltighetsuppsåt, täcker det faktum att han främjat huvudgärningen. Dessutom krävs det att den medverkande haft uppsåt i förhållande till huvudbrottet. Om den

---

⁶⁰ SOU 1996:185 s. 219f.

⁶¹ a.a. s. 220f.

⁶² Prop. 2000/01: 85 s. 14f.

⁶³ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:62, 23:65; Jfr. Herlitz (1996-1997) s. 287. Herlitz föredrar att tala om omständigheter av generell betydelse och omständigheter av personlig betydelse.

⁶⁴ NJA 1963 s. 574

medverkande enbart haft uppsåt till en del av den gärning han främjat kan han inte dömas för medverkan till denna.⁶⁵

Bland omständigheterna av subjektiv betydelse finns även nödvärnsexcess enligt BrB 24:6. Likaså omständigheter som är av betydelse för påföljdsval och straffmätning.⁶⁶

Till omständigheter av objektiv betydelse räknas främst sådana som medför att en gärning objektivt sett kan anses ha utförts. Vad som är objektiva rekvisit har i allmänhet objektiv betydelse, således även omständigheter som gör att ett brott är att hänföra till en viss svårighetsgrad.⁶⁷

Har gärningen skett i nödvärn eller med samtycke, så har objektivt sett ingen gärning kommit till stånd och medverkansansvar kan därför inte bli aktuellt.⁶⁸

För brott som kräver uppsåt krävs att omständigheterna av objektiv betydelse täcks av uppsåtet. Tror någon att en dyr klocka, som tillgripits av den person med vilken han medverkar, har ringa värde skall personen med den felaktiga uppfattningen fällas till ansvar för medverkan till snatteri och inte för medverkan till stöld. Skulle han istället felaktigt tro att en billig klocka har ett stort värde kan han inte heller dömas för mer än medverkan till snatteri, eftersom någon stöld inte har kommit till stånd då den objektiva omständighet som rubricerar gärningen som stöld inte är uppfylld. Likaså skulle en taxichaufför som skjutsat en smugglare till flygplatsen normalt sett inte dömas för medhjälp till varusmuggling, eftersom han saknat uppsåt till smuglingen.⁶⁹

I det tidigare omnämnda rättsfallet NJA 1963 s. 574 ansågs en tilltalad ha främjat sin kamrats handlande genom att ta emot kamratens rock under tiden denne misshandlade och rånade en annan person. Trots att rån hade begåtts kunde den tilltalade inte dömas för mer än medhjälp till misshandeln eftersom hans uppsåt inte ansågs ha täckt tillgreppet.

För att en medverkande skall kunna dömas för medhjälp till försök till stöld vid ett inbrott krävs det att gärningsmannen som gripits i samband med inbrottet hade uppsåt att stjäla. Det räcker inte med att främjaren trodde att han skulle stjäla något. Det subjektiva överskottet i försöksuppsåtet måste alltså uppfyllas av gärningsmannen för att ett försök till stöld skall ha kommit till stånd. På samma sätt är det med det subjektiva överskottet i förberedelse- och stämplingsuppsåt. Så är fallet enligt Lena Holmquist med fleras kommentar till brottsbalken.⁷⁰

---

⁶⁵ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:57f.

⁶⁶ BrB 29:2-5; a.a. s. 23:66; Även frivilligt tillbakaträdande har ansetts utgöra en omständighet av uteslutande subjektiv betydelse, se exv. NJA 1959 s. 597.

⁶⁷ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:67; Undantag finns, se exv. BrB 3:3.

⁶⁸ a.a. s. 23:67.

⁶⁹ a.a. s. 23:67.

⁷⁰ a.a. s. 23:68.

En annan uppfattning är att ett subjektivt överskott skulle kunna hämtas från någon annan än den som i strikt mening är gärningsman⁷¹. För att fällas till ansvar för försök till stöld skulle det således räcka med att någon av de medverkande hade tillägnelseuppsåt till vad som olovligen var tänkt att tillgripas, trots att detta uppsåt saknats hos den som utfört försöket. Jareborg är kritisk till en sådan tolkning och menar att det inte kan anses vara förenligt med legalitetsprincipen att döma en person utöver personens uppsåt.⁷²

Genom BrB 23:4 st. 3 p 2 förklaras s.k. specialsubjekt, dvs. en person med särskilda egenskaper eller särskild ställning såsom gäldenär eller förman, vara omständigheter av objektiv betydelse. Det stadgas i denna paragraf att ansvar skall ådömas även den som tillsammans med specialsubjektet medverkat till gärningen.⁷³

Ett flertal brott kan endast begås av specialsubjekt. Det har med visst stöd i förarbetena till 1948 års strafflagsreform hävdats att det skulle vara möjligt att egenskapen att vara specialsubjekt kan hämtas från någon annan medverkande än den som utfört gärningen⁷⁴. Brott som sägs i BrB 11:1 st. 2 och 3 skulle då i (strikt) gärningsmannaskap kunna förövas av någon som inte är gäldenär under förutsättning att någon annan medverkande är gäldenär. Detta har kritiserats av Jareborg och Herlitz som menar att en sådan tolkning inte kan anses förenlig med legalitetsprincipen i vart fall då medverkan till en tillåten gärning på så vis skulle göra att gärningen blir otillåten⁷⁵. Jareborg påpekar även svårigheterna med att få en sådan tolkning att överensstämma med formuleringen om "viss gärning" i BrB 23:4 st. 1:

"Ansvar som är... föreskrivet för viss gärning skall ådömas... även annan...".

Inte heller st. 3 andra meningen i samma paragraf är förenlig med en sådan tolkning. Vad som utgör gällande rätt är dock oklart.⁷⁶

Liksom Jareborg och Herlitz var inte heller Straffansvarsutredningen tillfreds med att det skulle anses tillåtet att flytta rekvisit mellan olika medverkande personer. Författarna till utredningen menar att medverkan till en tillåten gärning aldrig bör vara tillåten och påtalar att det inte i andra sammanhang i svensk rätt godtagits att medverkan till tillåtna gärningar skulle kunna göra dessa otillåtna. Utredningen tar som exempel upp att medhjälp till självmord inte är brottsligt även om den medverkande har främjat självmordet med uppsåt att personen skall dö. Att det då skulle gälla

⁷¹ Exv. Strahl. Se Herlitz (1996-1997) s. 288ff; Jfr. SOU 1944:69ff.

⁷² Jareborg (2005) s. 405f.

⁷³ Brottsbalken – en kommentar, s. 23:68f; Undantag finns, se exv. BrB 11:7 st. 2 och 21:5; Meningen är egentligen överflödigt då sådant ansvar redan omfattas av st. 1 i samma paragraf.

⁷⁴ SOU 1944:69 s. 86, 93; Jfr. Herlitz (1996-1997) s. 288ff.

⁷⁵ Jareborg (2005) s. 404; Herlitz (1996-1997) s. 301.

⁷⁶ Jareborg (2005) s. 404.

undantag för krav på specialsubjekt och överskjutande uppsåtsrekvisit anses inte logiskt. Därför föreslår utredningen att det direkt i lagtext klargörs att huvudgärningen skall utgöra en straffbelagd gärning och att enbart gärningsmannen skall kunna bidra med rekvisit till denna gärning. Förslaget bedömdes inte medföra några större förändringar i praktiken, då det inte finns något prejudikat som klart stöder överflyttning av rekvisit.⁷⁷

Den föreslagna ändringen blev inte genomförd eftersom regeringen menade att de nuvarande bestämmelserna fungerat väl i praktiken. Då förslaget inte heller skulle innebära någon större förändring av gällande rätt i praktiskt hänseende, så menade regeringen att det inte fanns tillräckligt starka skäl för en sådan förändring. Trots att förslaget inte bedömdes medföra några större praktiska förändringar så menade regeringen att en utförligare redogörelse av konsekvenserna var nödvändig innan en förändring skulle kunna komma ifråga.⁷⁸

---

⁷⁷ SOU 1996:185 s. 214ff.

⁷⁸ Prop. 2000/01:85 s. 14f.

3 Individuellt ansvar

3.1 Göteborgsbranden

I målet om den s.k. Göteborgsbranden åtalades fyra personer, A, B, C och D för att tillsammans och i samförstånd gjort sig skyldiga till grov mordbrand då det i oktober 1998 anlagts en brand i trapphuset intill en festlokal i Göteborg i vilken ca 400 personer befann sig⁷⁹. Branden orsakade 63 människors död och skador på minst 50 andra personer.

Tingsrätten

I tingsrätten utreddes att A, B och C hade besökt festlokalen under den aktuella kvällen, men efter att A hade blivit inblandade i ett bråk lämnade de festen. I samband med detta bråk har A sagt att festen skulle stoppas genom att brandlarmet skulle utlösas så att brandkåren kom till platsen. De tre återvände efter ett tag till festlokalen och D släppte in dem genom en bakdörr i byggnadens nedre plan, kulverten. På vägen in genom kulverten fann de en dunk med en symbol som angav att innehållet var brandfarligt. I trapphuset stod stolar uppstaplade. På dessa stolar hälldes den brännbara vätskan. Papper revs och placerades under stolarna. Därefter anlade i vart fall A en brand, medan de andra tre personerna stod i hans omedelbara närhet.

Tingsrätten menade att alla fyra gemensamt och i samförstånd hade anlagt branden i trapphuset och fällde dem till ansvar som (med)gärningsmän för grov mordbrand. Det ansågs utrett att A hade medfört dunken med brännbar vätska från kulverten till trapphuset, hållt ut brännbar vätska, rivit papper och därefter anlagt en eld. A hade erkänt att han anlagt branden. Enligt honom hade ytterligare en annan tänt på papper, men han vägrade uppge vem av de tre detta var.

Gällande B och C var det inte utrett att de hade tagit med sig dunken med brännbar vätska, hållt vätskan över stolarna, rivit papper, tänt på det brännbara materialet eller på annat sätt fysiskt medverkat i dessa handlingar. Tingsrätten menade emellertid att de måste ha sett att A tog med sig dunken, hållt ut den brännbara vätskan och därefter tänt på. Eftersom B och C inte hade protesterat mot A:s handlande eller på annat sätt tagit avstånd från att branden anlades ansågs de gemensamt och i samförstånd ha anlagt branden tillsammans med A.

D hade från början inte tillhört gruppen, men ansågs genom sitt uppträdande ha visat att han ville vara tillsammans med de andra tre. (Själv uppger han att han var rädd för A som D uppfattade var påverkad av någonting.) Eftersom han inte hade tagit avstånd från A:s handlande menade tingsrätten

---

⁷⁹ Stockholms tingsrätt, mål nr B 39-00, Hovrätten för Västra Sverige, mål nr B 2957-00.

att inte heller D hade varit främmande för att en brand skulle anläggas och således att även han skulle dömas som gärningsman.

Hovrätten

Det var enligt hovrätten styrkt att A hade anlagt branden och att de andra hade befunnit sig i närheten. Något fysiskt handlande var däremot inte styrkt gällande B, C och D. På frågan om varför de fyra återvänt till kulverten hade de lämnat olika förklaringar. A hade sagt att han ville "kolla" i kulverten och dessutom komma in i festlokalen utan att behöva stå i kö vid entrén. B hade uppgett att han ville förstöra saker och dessutom ville följa med A som skulle dansa en sista gång och hjälpa honom om det skulle bli bråk igen. C hade sagt att han ville hitta verktyg att begå inbrott med och D upp gav att han trodde att de skulle släppa in festdeltagare bakvägen genom kulverten.

Hovrätten menade att det inte var sannolikt att var och en av de fyra skulle ha gått in i kulverten av helt skilda anledningar eftersom de strax dessförinnan gemensamt hade lämnat kulverten i avsikt att gå hem. Därav drog hovrätten slutsatsen att det kunde hållas för visst att det fanns en annan anledning än de fyra angett och att de inte velat berätta om den verkliga orsaken till att de återvänt till kulverten.

Med anledning av det föregående bråket, A:s hot om att utlösa brandlarmet och A:s åtgärd att ta med sig dunken med brännbar vätska, ansåg hovrätten att det inte kunde ha funnits någon annan förklaring till att de fyra återvände till kulverten än att de kommit överens om att anlägga eld i nära anslutning till festlokalen.

Hovrätten ansåg det styrkt att A tänt eld i trapphuset efter att gemensamt med de andra tre personerna kommit överens om att förstöra festen genom att anlägga en brand. Därmed ansågs det inte ha någon avgörande betydelse för skuldfrågan att det inte gått att utreda huruvida det var fler än A som hade rivit papper och tänt på.

Det måste, enligt hovrätten, ha stått klart för de fyra åtalade att det fanns en risk för att branden skulle sprida sig till festlokalen och att branden därmed innebar fara för flera människor och för omfattande förstörelse. Alla fyra ansågs därför såsom (med)gärningsmän vara skyldiga till grov mordbrand.

Kommentarer

Tingsrätten dömde alltså alla fyra för grov mordbrand för att de gemensamt och i samförstånd anlagt branden i trapphuset i medgärningmannaskap. Det ansågs utrett att A i kulverten hade tagit upp dunken med brandfarlig vätska och burit den med sig till trapphuset där han skvätt ut den brandfarliga vätskan, rivit papper och därefter antänt en eld. Tingsrätten kom inte fram till att B, C, och D fysiskt deltog i dessa aktiviteter, utan dessa tre personer döms för att de ansågs ha sett A utföra handlingarna utan att de hade protesterat eller på annat sätt tagit avstånd från A:s handlande.

Suzanne Wennberg är kritisk till det underlåtenhetsresonemang som tingsrätten använder sig av och hade önskat att tingsrätten ytterligare utvecklat de grunder på vilka B, C och D döms. Wennberg menar att ett s.k. oäkta underlåtenhetsbrott möjligtvis hade kunnat komma ifråga vid mordbrand, men ett sådant resonemang förutsätter att det visas att förutsättningarna för ett underlåtenhetsansvar är uppfyllda, t.ex. att vederbörande befunnit sig i en garantställning. Eftersom de åtalades medgärningsmannaskap inte är kopplat till någon sådan förutsättning brister resonemanget, enligt henne.⁸⁰

Hovrätten var av den uppfattningen att det inte kunde ha funnits någon annan förklaring till att de fyra på nytt gick in i kulverten än att de kommit överens om att förstöra festen genom att anlägga en eld. Utifrån det resonemanget ansåg hovrätten att det inte spelade någon roll att det inte kunnat utredas om någon annan än A samlat ihop brännbart material och anlagt elden.

Även hovrättens dom kritiserar av Wennberg som påpekar att ett beslut om att begå ett brott som inte åtföljs av något verkställande vanligtvis bestraffas som stämpling eller medhjälp om någon av de övriga deltagarna gått vidare till straffbart försök eller fullbordat brott. I detta fall anser hovrätten att samtliga tilltalade skall anses vara gärningsmän trots att det enbart är utrett att A stått för de fysiska momenten i anläggandet av branden. Wennberg hade önskat att hovrätten utvecklade domskälen så att det framgick varför det skulle sakna betydelse att det inte kunnat styrkas att B, C och D på något sätt deltagit i anläggandet av branden. Hon menar att det är genom en persons handlande som man kan utläsa personens uppsåt och överenskommelse med övriga deltagare. Enligt henne borde B, C och D istället ha dömts för medhjälp till grov mordbrand.⁸¹

3.2 Sambandscentralen

I målet om den s.k. Sambandscentralen åtalades åtta personer för att tillsammans och i samförstånd ha anstiftat eller i vart fall främjat våldsamma upplopp i samband med EU-toppmötet i juni 2001 genom att, i en lägenhet i Göteborg, systematiskt samla in och vidarebefordra uppgifter om polisens verksamhet till personer vid upploppen⁸².

Tingsrätten

De åtta tilltalade hade, enligt åklagaren, tillsammans och i samförstånd medverkat i upploppen vid Hvitfeldtska gymnasiet och i Vasaparken med omgivande gator den 14 juni 2001 genom att under tiden den 11-14 juni 2001 enligt ett särskilt upprättat arbetsschema och i enlighet med en i förväg

---

⁸⁰ Wennberg (2002-2003) s. 598f.

⁸¹ a.a. s. 599.

⁸² NJA 2002 s 489 (NJA 2002:65)

uppgjord organisationsplan från polisradio och genom spanare systematiskt kartlagt polisens handlingar och via mobiltelefon och dator vidarebefordrat dessa uppgifter till personer som befunnit sig vid upploppen. Meddelanden innehöll bland annat uppmaningar till mottagaren att hjälpa kamrater på Hvitfeldtska att försvara sig samt uppmaningar till mottagaren att söka sig till Vasaparken där polisen arresterat personer och uppmaningar till de som befunnit sig innanför polisens avspärningar att bryta sig ut. Åklagaren menade att de tilltalade genom verksamheten hade anstiftat eller i vart fall med råd eller dåd främjat de våldsamma upploppen.

I utredningen koncentrerade sig tingsrätten på tre SMS-meddelanden som den 14 juni sändes från lägenheten till ett flertal personer. Det första av de tre meddelandena gick kl. 11.57 ut till fem mottagare, däribland X, en av organisationens separata kontakter. I SMS-meddelandet stod det:

"Förbereder arrestering på Hvitfeldtska. Säger att de har för lite poliser. Nämnt PL 13. Folk måste dit och hjälpa till. Sprid vidare".

Enligt polisens anteckningar kl. 12.02 samlades sedan 10-15 personer på Grefwegatan i närheten.

Kl. 12.18 gick ytterligare ett SMS-meddelande ut från Sambandscentralen till 14 mottagare, däribland X:

"Folk förbereder sig på att försvara sig inne på Hvitfeldtska. Polisen är för få. Alla dit för att hjälpa sina kamrater."

Det tredje SMS-meddelandet gick ut kl. 14.46. Det skickades till 62 personer, däribland X:

"Confrontations in Vasaparken. Get there! Police arresting people. If you are within the police lines, break out NOW. More cops coming."

Utredningen visade vidare att de mobiltelefoner som mottagit SMS-meddelandena hela tiden aktiverat sändare i närheten av upploppen och att mottagarna av meddelandena således befunnit sig i närheten. Tingsrätten ansåg att det "måste hållas för visst att de hörsammat uppmaningarna och agerat enligt dessa". Detta kunde med särskild säkerhet sägas beträffande X som fått alla tre meddelandena sända till sig. Enligt vittnen hade han också förmått en folksamling att begå våldsamt upplopp. Varje uppmaning i ett SMS-meddelande hade i slutändan lett till konfrontationer och våldsamheter eller inneburit att pågående våldsamheter underblåstes och främjades, enligt tingsrätten.

Uppmaningarna från lägenheten var, enligt tingsrätten, uppenbarligen avsedda att orsaka våldsamheter. Verksamhet i lägenheten kunde därför inte

enbart anses ha främjat våldsamma upplopp utan fick även anses ha satt igång sådana upplopp.

Tingsrätten skriver:

“Den 14 juni, vid tidpunkter då våldsamma upplopp initierats från lägenheten och sedermera våldsamma upplopp kommit till stånd, har samtliga tilltalade tjänstgjort eller i vart fall befunnit sig i lägenheten. De har naturligtvis inte kunnat undgå att se hur den var utrustad med dator, polisscanner, mobiltelefoner varav en del märkta, dokumentförstörare, kartor, plotter o.s.v.--- Av de samlade förhören med de tilltalade framgår att de närvarande satt och lyssnade på polisradio, att radion i vart fall när något av särskilt intresse hände skruvades upp så att alla måste ha hört, att uppgifterna ibland nedtecknades på papper, att de fördes in i datorn där olika personer turades om att sitta, att det svarades i telefoner och att det även ringdes ut. --- Av de tilltalades förhørsutsagor kan utläsas att alla, i vart fall torsdagen d. 14 juni, känt till att SMS skickades via datorn.”

Samtidigt konstaterades att två personer, A och B, den 14 juni gått på sitt pass i lägenheten först kl. 18.30. Dessa två ansågs emellertid ha solidariserat sig med verksamheten eftersom de haft insikt om våldsigheterna och trots detta återvänt till lägenheten för att bidra i verksamheten.

Det ansågs, enligt tingsrätten, utrett att alla åtta tilltalade varit införstådda i verksamhetens organisation och att syftet med den var att främja, initiera och leda de våldsamma upplopp som förekom. Arbetet i lägenheten den 14 juni och dagarna dessförinnan kunde inte rimligen ha utförts annat än gemensamt och i samförstånd mellan alla dem som deltog i verksamheten. Därför dömdes samtliga tilltalade av tingsrätten som anstiftare till våldsamt upplopp till fängelse på 3 år, 3 år 6 månader samt 4 år, varav det sistnämnda utgjorde undanröjande av tidigare utdömd villkorlig dom.

Hovrätten

Hovrätten ändrade tingsrättens dom och dömde samtliga för medhjälp till våldsamt upplopp enligt BrB 16:2 och 23:4. Inte för att innehållet i SMS-meddelandena inte skulle kunna innefatta anstiftan utan för oklarheterna kring vilka som fått dessa meddelanden, var dessa personer befunnit sig och hur de agerat med anledning av dessa meddelanden. För att anstiftan skall anses föreligga krävs att mottagarna av meddelandena kan definieras som en folksamling i den mening som avses i BrB 16:2. Det räcker inte att antalet mottagare är stort, utan dessa måste också ha ett sådant samband med varandra att de kan gå till förenat våld på person eller egendom och att meddelandena har orsakat ett sådant angrepp. Hovrätten ansåg att åklagaren inte styrkt sitt påstående om anstiftan då det var okänt vilka andra personer än X som mottog meddelandena, var dessa mottagare befunnit sig, vilket samband mottagarna hade med varandra och hur de agerade med anledning av meddelandena.

När det inte gick att visa att de tilltalade hade haft kontakt med personer i demonstrationen som gjort sig skyldiga till våldsamt upplopp fokuserade hovrätten i stället på mängden, ett 50-tal, mobiltelefonsamtal som gått från lägenheten till en annan grupp kallad Kaosfiltret, vilken i sin tur hade ringt över 200 samtal till sina kontakter. Hovrätten menade att det kunde hållas för visst att innehållet i samtalen från lägenheten till Kaosfiltret i huvudsak rörde information om åtgärder som polisen planerade och företog och att de separata kontakterna, som ett led i organisationen, spred information från den slutna gruppen och Kaosfiltret vidare till ett stort antal personer i anslutning till upploppen. Om Kaosfiltret och dessa separata kontakter saknades emellertid närmare uppgifter, vilket innebar att främjandet inte kunde knytas till några personer bland dem.

Hovrätten konstaterade, liksom tingsrätten, att det inte varit något tvivel om att syftet med verksamheten var att främja och underlätta de förväntade konfrontationerna med polisen. Att de separata kontakter som stod i förbindelse med verksamheten i lägenheten hade samma syfte och att syftet med verksamheten uppnåddes med hjälp av de separata kontakterna utanför lägenheten höll hovrätten för visst.

Verksamheten i lägenheten den 14 juni kunde inte undgå någon som befunnit sig där. Av de åtta tilltalade var sex stycken par och två av paren var vänner sedan tidigare. Alla hade liknande ideologisk uppfattning och kände stark misstro mot polisen. Hovrätten ansåg därför att det kunde hållas för visst att de delgav varandra all viktig information som kommunicerades och att alla således var väl insatta i och sympatiserade med vad som pågick i lägenheten.

Utifrån ovanstående resonemang fann hovrätten det styrkt att samtliga tilltalade hade gjort sig skyldiga till medhjälp till våldsamt upplopp. De av tingsrätten utdömda straffen sänktes till fängelsestraff mellan två år fyra månader och ett år fyra månader.

Högsta domstolen

Även Högsta domstolen dömde alla tilltalade för medhjälp till våldsamt upplopp. Främjandet bestod i insamling och vidarebefordran av uppgifter om polisens verksamhet. Informationen antogs ha funnits i de SMS-meddelandena som skickades den 14 juni och genom de drygt 50 mobiltelefonsamtal som ägde rum mellan Sambandscentralen och Kaosfiltret samma dag. Informationen förmodades ha förts vidare av de separata kontakterna till personer i demonstrationen. De 62 mobiltelefoner som mottagit SMS-meddelandena hade aktiverat sändare i närheten av upploppen, vilket talade för att informationen förts vidare från separata kontakter till deltagare i upploppen. Eftersom det inte hade framkommit något som talade för att organisationen skulle ha fallerat helt i sista ledet, det vill säga mellan de separata kontakterna och demonstrationen, ansågs våldsamt upplopp ha främjats.

Samtidigt konstaterar Högsta domstolen att verksamheten i lägenheten, den s.k. Sambandscentralen spelat en underordnad roll till Kaosfiltret. Information samlades in och sändes vidare till Kaosfiltret som i sin tur analyserade informationen och skickade ut uppmaningar att agera på olika sätt till de separata kontakterna. Högsta domstolen menade att det egentligen var Kaosfiltret som borde ha kallats Sambandscentralen eftersom det var från Kaosfiltret som upploppen styrdes. Vilken betydelse de tre SMS-meddelandena hade haft ansågs oklart.

Det gick inte att klarlägga i detalj vad var och en av de tilltalade sysslade med i lägenheten, men Högsta domstolen ansåg att det i vart fall var utrett att samtliga känt till hur verksamheten fungerade och att alla varit införstådda med att syftet var att främja upploppen. Rätten menade också att det var visat att arbetet i lägenheten hade utförts gemensamt och i samförstånd mellan alla som deltog i verksamheten och att samtliga därför skulle dömas för medhjälp till våldsamt upplopp.

Då verksamheten i lägenheten ansågs ha spela en underordnad roll i förhållande till Kaosfiltret och då det var osäkert vilken betydelse uppgifterna från lägenheten hade haft för upploppens uppkomst, satte Högsta domstolen ned straffen till fängelse mellan ett år nio månader och fyra månader.

Ett skiljaktigt justitieråd, som även han ansåg att samtliga skulle dömas för medhjälp till våldsamt upplopp, påpekade att det förelåg betydande brister i den bevisning som åberopats från åklagarhåll. exv. att det saknats närmare utredning om kaosfiltret och att endast en mottagare av SMS-meddelandena, X, pekats ut. När det gäller övriga mottagare har utredningen inte visat annat än att de befann sig inom ett visst sändarområde i närheten av upploppen, inte att mottagarna hade samband med varandra eller att de deltagit i våldsamma upplopp med anledning av informationen i meddelandena.

Kommentarer

I de domskäl som återfinns i Högsta domstolens och hovrättens domar förs ett resonemang utifrån de tilltalade som ett kollektiv. Vilket konkret handlande som ligger var och en av de tilltalade till last slås inte fast. Det tycks inte spela så stor roll för Högsta domstolen att det inte heller i detta mål i detalj har gått att klarlägga vad var och en har sysslat med i lägenheten. Wennberg menar att det antingen kan uppfattas på så vis att Högsta domstolen anser att man inte behöver veta något om vad varje tilltalad har sysslat med i lägenheten eftersom de handlat i samförstånd eller att Högsta domstolen i själva verket syftar på det faktum att man ur de tilltalades utsagor kan utläsa att så gott som alla erkänner att de någon gång under tiden 11-14 juni deltagit i avlyssnandet av polisradion och att detta avlyssnande skulle vara tillräckligt som medfrämjande. Då de tilltalade varit medvetna om att den insamlade informationen skulle föras vidare har de

handlat i samförstånd och på så vis ansetts ha deltagit i verksamheten. Så har emellertid Högsta domstolen inte valt att utveckla domskälen.⁸³

Ansvar för medgärningsmannaskap kan komma ifråga för deltagande i en verksamhet som i sig är kriminaliserad, exv. narkotikatillverkning. Vilka som skall anses vara medgärningsmän bestäms då ytterst utifrån vad som kan sägas utgöra den brottsliga verksamheten. Är det istället fråga om att flera personer deltar i en legal verksamhet, men genom denna på något sätt främjat ett brott kan det vara svårare att bestämma vad som skall utgöra ett främjande och sålunda vilka som skall anses ha främjat brottet. Alla som har deltagit i verksamheten eller funnits i gruppen har inte automatiskt gjort sig skyldiga till ett straffbart främjande. Wennberg menar att domstolen först måste reda ut vilken del av verksamheten som möjligen främjat brottet och utifrån detta främjande sedan ta ställning till vilka personer som kan anses ha deltagit i främjandet.⁸⁴

I målet straffas de tilltalade av hovrätten och Högsta domstolen för de tre SMS-meddelanden som skickats till X som gjort sig skyldig till våldsamt upplopp, men de straffas också för att andra personer som mottagit dessa tre SMS-meddelanden förmodas ha fört information i dem vidare till kontakter som inte bevisats ha begått brott men som förmodas ha vidarebefordrat informationen så att den nått demonstranter som i sin tur förmodas ha gjort sig skyldiga till våldsamt upplopp. Mobiltelefontrafiken har gått från lägenheten till Kaosfiltret som fört information vidare till kontakter utanför som i sin tur antas ha förmedlat den vidare till deltagare i upploppen. Högsta domstolen menar att det egentligen var Kaosfiltret som styrde upploppen. Om det var Kaosfiltret som styrde upploppen så straffas de tilltalade även för medhjälp till medhjälp till ett brott som utförts av några okända personer. De straffas i så fall för en medverkan som inte är straffbar eftersom det inte är straffbart att främja ett främjande. Endast ett främjande av ”viss gärning” är straffbart enligt BrB 23:4.⁸⁵

Om ansvaret för medhjälp till medhjälp tas bort utgörs verksamheten av de tre SMS-meddelanden som sänts till ett flertal personer den 14 juni klockan 11.57, 12.18 och 14.46 med information om polisens arbete samma dag. Eftersom två av de tilltalade inte kom till lägenheten den 14 juni förrän vid 18.30-tiden måste det innebära att de varken har deltagit i insamlingen eller vidarebefordran av den information som fanns i dessa tre SMS-meddelanden. Ändå döms även de för medhjälp.⁸⁶

---

⁸³ Wennberg (2002-2003) s. 606ff.

⁸⁴ a.a. s. 608ff.

⁸⁵ a.a. s. 609.

⁸⁶ a.a. s. 609f.

3.3 Kungsgatan

Tingsrätten

A, B och C åtalades för att natten mellan den 4 och 5 maj 2005 tillsammans och i samförstånd ha misshandlat X till döds på Kungsgatan i Stockholm⁸⁷. Åklagaren yrkade på ansvar för mord alternativt grov misshandel och vållande till annans död.

A och B hade under kvällen varit på utestället Spy Bar och festat. Cirka 2.45 lämnade de Spy Bar för att gå vidare till ett annat uteställe. På vägen dit ställde de sig och urinerade i porten till Kungsgatan 2.

Samtidigt passerade X och hans vän Y. Y blev irriterad över att de stod där och urinerade. Han sa åt dem att istället använda toaletterna på McDonalds. En otrevlig ordväxling uppstod mellan Y å ena sidan och A och B å den andra där Y kan ha kallat A och B för byfånar och horungar. A svarade att de hade varit eller var med i Big Brother och fick pissa på stället. A och B började därefter gå därifrån, men fortsatte att skrika glåpord mot Y som blev arg och följde efter dem. Y tog tag i A:s jacka och skickade honom i gatan. Då gav sig B på Y. Under hela detta händelseförlopp var X helt passiv.

Vad som sedan hände var svårare att utreda då det förekommit en mängd olika och motstridiga uppgifter från de inblandade. Utrett var i vart fall att X jagades av ett antal personer. Hur många personer ansågs oklart. Vittnen har talat om allt från tre till åtta personer. Jakten slutade med att X i porten Kungsgatan 4 A, knuffades, fälldes eller blev slagen på så sätt att han föll med huvudet före rakt in i stenväggen. Liggande på marken fick han mottaga sparkar mot huvud och kropp av ett antal personer. Han fick en massiv blödning i de mjuka hjärnhinnornas maskrum med åtföljande hjärnsvullnad och total hjärninfrakt som ledde till att han senare avled.

A har medgett att han utdelat en spark mot X som inte träffat X i huvudet. Klarlagt är även att B och C varit framme på platsen för misshandeln av X.

C hade befunnit sig på motsatta sidan av den plats där misshandeln ägde rum, men sprang dit sedan han blivit uppmärksam på bråket genom att någon ropade på honom. Han har förnekat inblandning i misshandeln och inte heller några vittnesuppgifter har bundit honom till denna. C ska emellertid till några kamrater ha sagt att han varit med om misshandeln, men dessa personer var då kraftigt påverkade av alkohol och det kunde inte uteslutas att yttrandet blev ryckt ur sitt sammanhang. Att C befunnit sig på platsen och därefter till kamrater sagt att han deltagit i misshandeln utgjorde enligt tingsrätten inte tillräckligt underlag för att det skulle anses styrkt att han deltagit i misshandeln.

Utifrån uppgifter från Y om att B jagade honom drar tingsrätten slutsatsen att B inte var med i den första klungan som jagade X. Ett vittne hade pekat

---

⁸⁷ Stockholms tingsrätt, mål nr B 12112-05, Svea Hovrätt, mål nr B 6470-05.

ut B vid en videokonfrontation, men samma vittne hade inte känt igen B:s ansikte utan enbart tyckt sig känna igen honom bakifrån och på att han såg atletisk ut. Vittnet hade även pekade ut en annan person som bevisligen inte hade med saken att göra.

Åklagaren menade att det var sparkarna mot huvudet som orsakade X:s död. Enligt rättsläkaren är sparkar riktade mot X:s huvud den mest troliga orsaken till att han avled, men det går inte att utesluta att han avlidit av att han slagit huvudet i något utskjutande föremål i porten när han föll. Eftersom åklagaren menat att det var sparkarna som orsakat X:s död och då det inte kunnat uteslutas att X dog av fallet ansåg sig tingsrätten förhindrad att döma A för att uppsåtligen eller av grovt vållande ha orsakat X:s död.

Det finns inga vittnesuppgifter, förutom de som Y lämnat, om att A skulle ha sparkat X i huvudet en eller flera gånger. Y:s uppgifter kunde enligt tingsrätten inte ensamma läggas till grund för bedömningen då han kan ha misstagit sig. I polisförhör direkt efter händelsen var Y osäker på om sparkarna träffat X i huvudet eller på kroppen. Det är emellertid klarlagt att A kraftigt sparkat mot X som låg försvarslös på marken. Åklagaren menade att A handlat i samförstånd med B och C, men eftersom bevisningen mot B och C inte bundit dem till misshandeln och då åklagaren inte hävdade att A skulle ha agerat i samförstånd med några okända gärningsmän ansåg tingsrätten att det inte heller av det skälet var möjligt att döma A för mord eller grovt vållande till X:s död. Istället dömdes han till ett års fängelse för grov misshandel.

Hovrätten

Till förhandlingarna i hovrätten hade åklagaren justerat gärningsbeskrivningen på så sätt att han gjorde gällande dels att de tre tilltalade agerat tillsammans och i samförstånd med eventuellt ytterligare okända personer och dels att X avled av misshandeln, alltså inte enbart genom sparkarna mot huvudet.

Porten hade undersökts på nytt och det klargjordes att det inte funnits något utskjutande föremål som X kunde ha slagit huvudet i. I den nya förhandlingen hade rättsläkaren åter hörts och uppgett att det var osannolikt att en s.k. översträckning som orsakat X:s död uppkommit av att X:s slagit i väggen. Hovrätten tolkade uttalandet som att det var ställt bortom rimligt tvivel att X sparkats ihjäl.

I det inledande bråket i korsningen var X inte aktivt inblandad, men bråket övergick snabbt till att X kom att jagas över Kungsgatan. Hur många det var som deltog i jakten är oklart. Vänner och bekanta till de tilltalade har sagt att det var många som plötsligt började springa medan Y och flertalet av de "neutrala" vittnena talat om en liten grupp på tre, fyra eller möjligtvis fem personer, varav Y felaktigt kan ha uppfattats som en av dessa förföljare. A har erkänt att han deltagit i jakten.

B har sagt att han följt efter Y över Kungsgatan. Y och A har båda uppgett att B befunnit sig i X:s omedelbara närhet då X låg på marken. Ett vittne har sagt sig vara säker på att B "var med och gjorde något" mot X. Hovrätten menar därför att det är visat att även B deltagit i jakten på X.

Hovrätten ansåg det högst osannolikt att C inte sett det bråk som de i hans närhet hade sett. Två vittnen har sagt att de såg C springa iväg efter de andra förföljarna. Ett annat vittne har under förundersökningen uppgett att C "sprang rätt in i bråket". Detta hade hon emellertid tagit tillbaka och hävdade i förhandlingarna istället att hon inte mindes något, men hovrätten menade att uppgiften hon lämnat under förundersökningen var avsevärt mer konkret och trovärdig uppgiften att hon under förhandlingarna inte längre skulle minnas något. C:s egna uppgifter om att han inte känt till att misshandeln ägt rum och att han gått över gatan för att se till att det var bra med A och därefter gått tillbaka bedömdes inte ha någon större trovärdighet. Dessutom hade A under förundersökningen svarat ja när förhørsledaren frågade om han, B och C deltagit i bråket. Att han sagt så förklarade han senare med att han "sa saker som han trodde kunde ha hänt", men uppgiften tillmättes viss betydelse av hovrätten som menade att det talat för att C medverkat i betydligt större utsträckning än vad han själv velat erkänna.

Därmed ansåg hovrätten det utrett att A, B och C deltagit i jakten på X och att samtliga tilltalade befunnit sig på platsen för misshandeln.

A hade erkänt att han deltagit i misshandeln. Då händelseförloppet gick fort ansåg hovrätten att ingen annan än de som deltagit i jakten kunde ha varit med om att misshandla X. Hovrätten menade att våldet mot X sannolikt hängt samman med den kränkning som två av de åtalade ansåg sig ha utsatts för av Y. Eftersom hovrätten ansett att A, B och C var de enda förföljarna och att ingen annan skulle ha hunnit delta i misshandeln så ansågs det utrett att de gjort sig skyldiga till misshandeln av X. Hovrätten menade att de tre redan i jakten agerat tillsammans och i samförstånd till misshandeln av X.

Misshandeln gick fort och angreppet i sig eller graden av hänsynslöshet talade för att det inte ansågs klart att de åtalade skulle ha fullföljt angreppet om de insett hur det skulle sluta. De tre dömdes därför som medgärningsmän för grov misshandel och för vållande till annans död, grovt brott. Med beaktande av deras ålder (19 år) bestämdes längden för var och en av dem till fyra år fängelse.

Två hovrättsråd var skiljaktiga och ville ogilla åtalet mot C. De menade att omständigheterna visserligen var besvärande för C och att det var uppenbart att han ljugit, men eftersom han inte hade bundits till misshandeln av några vittnesuppgifter ansåg de inte att det var ställt utom rimligt tvivel att han deltagit i misshandeln. Även nämndemännen är skiljaktiga och vill döma samtliga för mord.

4 Beviskrav

4.1 Sänkt beviskrav

För att få till stånd en fällande dom i brottmål krävs att ett beviskrav på en hög nivå är uppfyllt. Det är inte möjligt att på ett fullständigt sätt beskriva den beviskravsnivå som krävs, men det brukar uttryckas som att det skall vara klarlagt att den tilltalades skuld är ”ställd utom rimligt tvivel”⁸⁸. Vid lindriga brott anses det kunna räcka med en mindre grundlig utredning medan det vid grövre brott krävs en ”robust” bevisning, vilket anses uppfyllt då utredningen är så fullständig att det, såvitt man vet, inte existerar någon icke förebringad bevisning som kan påverka bevisvärdet⁸⁹. Leijonhufvud delar inte uppfattningen att kravet på bevisning kan varieras med hänsyn till brottets grovhet⁹⁰. Hon menar att en sådan differentiering principiellt måste avvisas då det även vid ett ringare brott skulle vara kränkande att bli oriktigt dömd.

Inom straffrätten finns en vedertagen princip som lyder ”in dubio mitius”, vilken gäller även om den inte kommit till uttryck i lagtext⁹¹. Principen innebär att det vid tvivelsmål om den tilltalades skuld, det för honom fördelaktigaste alternativet skall väljas. Denna princip kompletteras med grundsatsen ”in dubio pro reo”, vilken innebär att det är åklagaren som har bevisskyldighet i brottmål. Det är sålunda åklagaren som skall bevisa att den tilltalades är skyldig och att ingen ansvarsfrihetsgrund föreligger. Ingen kan åtalas och bli dömd för ett brott på grund av att han inte kan bevisa att han är oskyldig till brottet.

Domstolen är bunden av den gärningsbeskrivning som åklagaren formulerat i sin stämningsansökan, vilket innebär att domstolen inte kan döma för vållande till annans död om åklagaren i sin gärningsbeskrivning enbart tagit med rekvisiten för mord och inte påstått att den tilltalade kan ha orsakat offrets död genom oaktsamt handlande. Det är sålunda av stor betydelse hur åklagaren utformar gärningsbeskrivningen och använder sig av alternativa yrkanden. Skulle domstolen kunna lägga till eller ta bort omständigheter till gärningsbeskrivningen som åklagaren inte påstått så skulle det bli svårt för den tilltalade att förbereda sitt försvar.

Madeleine Leijonhufvud fick efter det uppmärksammade mordet i Lindome i uppdrag att bli en översyn av de svenska medverkansreglerna⁹². Uppdraget resulterade i en departementspromemoria med titeln ”Efter Lindome”, där hon berör frågan om möjligheten att tillämpa ett lägre

---

⁸⁸ NJA 1980 s. 725, NJA 1982 s. 114, NJA 1989 s. 862.

⁸⁹ SOU 1996:185, s. 366.

⁹⁰ Ds (Ju) 1993:15, s. 49.

⁹¹ Jfr. dock TF 1:4.

⁹² RH 1991:51

beviskrav vid fleras delaktighet i brott⁹³. Detta behandlar hon då det framförts åsikter om att domstolen under vissa förutsättningar borde kunna tillämpa ett lägre beviskrav⁹⁴. Leijonhufvud är klar över sin ståndpunkt och menar att varje förändring som öppnar för möjligheten att döma en person utan att dennes skuld är klarlagd ökar risken för att oskyldiga människor blir dömda och därför bör undvikas⁹⁵. Principen att det är åklagaren som har bevisbördan och att den tilltalade kan döma enbart om det är ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har begått brottet leder till att man måste vara beredd att acceptera att en tilltalad som egentligen är skyldig blir frikänd när bevisningen inte är så stark att den tilltalades skuld kan anses stå utom rimligt tvivel⁹⁶. Om ett mord har utförts och domstolen "vet" att det måste ha varit minst en av två misstänkta personer som utfört dådet, men bevisningen inte räcker mot någon av dem, skulle en fällande dom mot båda framstå som klart orättfärdig om det senare framkommer vem det var som faktiskt dödade mannen och att denne person varit ensam om att utföra handlingen⁹⁷.

4.2 Felony murder

För att kunna döma någon som varit på en brottsplats vid tidpunkten för ett brott utan att det gått att klarlägga dennes skuld skulle, enligt Leijonhufvud, en bestämmelse likt den felony murder-regel som förekommer i ett flertal delstater i USA behövas⁹⁸.

Ansvar för felony murder innebär att den som ensam eller tillsammans med andra har begått eller försökt begå ett brott av viss grovhet skall kunna dömas för mord om någon person har dödats i samband med utförandet av brottet⁹⁹.

I första hand är syftet med regeln att avskräcka människor från att delta i t.ex. ett rån genom att hota med straff för ett dödande som kan ske i samband med rånet utan vare sig rånarens objektiva främjande eller uppsåt¹⁰⁰. Den person som varit med om och haft uppsåt att utföra eller försöka utföra rånet kan således dömas för mord utan att det har visats att han har haft uppsåt till att någon skulle dö¹⁰¹.

---

⁹³ Ds (Ju) 1993:15.

⁹⁴ SOU 1984:15; Prop. 1984/85:32.

⁹⁵ Ds (Ju) 1993:15, s. 48f.

⁹⁶ a.a. s. 48.

⁹⁷ a.a. s. 51.

⁹⁸ a.a. s. 50.

⁹⁹ SOU 1996:185, s. 374ff.

¹⁰⁰ Ds (Ju) 1993:15, s. 50.

¹⁰¹ SOU 1996:185, s. 374ff.

I rättsfallet *Tison v. Arizona* hade tre bröder hjälpt sin fader och ytterligare en person att rymma från ett fängelse¹⁰². Därefter hade de tillsammans kidnappat, rånat och bestulit en familj under flykten. Familjen blev mördade och utredningen kom fram till att fadern och den andre personen, utan brödernas kännedom, hade skjutit ihjäl familjen medan bröderna var på väg att hämta vatten. Trots denna vetskap dömdes även bröderna för mordet med hjälp av felony murder-regeln eftersom utredningen slog fast att de hade deltagit i de underliggande brotten.

I några delstater krävs det inte att det är någon av förövarna som har orsakat offrets död. Om en polisman av misstag skjuter ihjäl sin kollega när de tillsammans försöker hindra misstänkta brottslingar från att avvika från en brottsplats så kan personerna som fälls för det underliggande brottet även fällas till ansvar för mord på polismannen, trots att det inte var gärningsmännen som hade ihjäl honom. Regelns omfattning begränsas emellertid av tilläggsregler och domstolspraxis. En tilläggsregel som finns i ett flertal delstater innebär att ansvar för felony murder enbart kan komma ifråga om det underliggande brottet har innefattat våld eller på annat sätt inneburit fara för människoliv eller för mord av första graden.¹⁰³

4.3 RÅ (1995:1) Metodfrågor, Grova våldsbrott

En arbetsgrupp fick under ledning av tidigare biträdande riksåklagaren Axel Morath i uppdrag att utreda metodfrågor vid brottsutredningar rörande grova våldsbrott med flera misstänkta. Syftet med arbetsgruppens arbete var att kartlägga, analysera och ta fram förslag till förbättrade arbetsmetoder för polis, åklagare och domstol.

Resultatet av arbetet blev rapporten ”Metodfrågor, Grova våldsbrott” där arbetsgruppen ger rekommendationer, framför allt till polis och åklagare, avseende metoder vid förundersökning, åtal och rättegång¹⁰⁴. Rekommendationerna delades in under tre rubriker:

1. Förundersökningen
2. Åtalet och rättegången
3. Gemensamma frågor

Förundersökningen

Arbetsgruppen pekar i rapporten på vikten av att en brottsutrednings inriktning inte låses för tidigt utan bedrivs brett för att minska risken för fel och obehagliga överraskningar längre fram i utredningen¹⁰⁵. Det är önskvärt

---

¹⁰² *Tison v. Arizona*, 481 U.S. 137 (1987)

¹⁰³ SOU 1996:185, s. 374ff.

¹⁰⁴ RÅ 1995:1

¹⁰⁵ a.a. s. 45

att det hos polisen finns handlingsplaner så att varje befattningshavare vet vad han skall göra oavsett vilken brottsplats han kommer till. Om tillgängliga resurser sätts in snabbt så ökar möjligheten att klara upp brotten.¹⁰⁶

Då de första spontana uppgifterna från målsäganden eller vittnen ofta ligger nära verkligheten är det av stor vikt att denna bevisning insamlas och bevaras på bästa möjliga sätt. Eftersom det kan vara svårt att förutse vilken information som kan komma att bli betydelsefull är det viktigt att alla åtgärder i utredningen noggrant dokumenteras.¹⁰⁷

Den tekniska bevisningen kan lätt bli förstörd. Det är därför väsentligt att dessa undersökningar utförs med noggrannhet och av personer med goda kunskaper i hur teknisk bevisning säkras. Då räddningstjänsten oftast finns på plats tidigt när ett grovt våldsbrott begåtts är det önskvärt att räddningstjänstens personal får en grundläggande utbildning i hur de kan underlätta polisens arbete på en brottsplats¹⁰⁸.

Den ständiga teknikutvecklingen gör att det många gånger kan bli aktuellt att kalla in extern expertis. För att underlätta detta föreslår arbetsgruppen att en sammanställning av befintlig expertis bör upprättas och finnas tillgänglig i alla polisdistrikt och vid alla åklagarmyndigheter¹⁰⁹.

Förundersökningsledaren bestämmer och bör inte acceptera att utredningen stoppas upp, t.ex. av att försvararen inte har möjlighet att närvara¹¹⁰. Då ett grovt brott begåtts finns det en stor risk att brottsutredningen skadas av att misstänkta är på fri fot, därför bör möjliga tvångsåtgärder användas. Särskilt då det är fråga om fler än en misstänkt brottsling¹¹¹.

Händelseförlopp kan många gånger klargöras om rekonstruktioner används. Och för att förhindra att de misstänkta kommer med motsägelsefulla uppgifter om vad som skett kan konfrontationsförhör med fördel hållas¹¹².

Åtalet och rättegången

Arbetsgruppen rekommenderar åklagarna att inte utforma gärningsbeskrivningen så snävt att domstolen inte ges möjlighet att allsidigt bedöma händelseförloppet. I mål med flera åtalade där åklagaren är missnöjd med tingsrättens dom bör åklagaren överväga att överklaga domarna för alla eller

---

¹⁰⁶ a.a. s. 47ff.

¹⁰⁷ a.a. s. 67ff.

¹⁰⁸ a.a. s. 54ff.

¹⁰⁹ a.a. s. 61f.

¹¹⁰ a.a. s. 45ff.

¹¹¹ a.a. s. 62ff.

¹¹² a.a. s. 52f.

åtminstone för flertalet av de tilltalade så att det i hovrätten ges en balans i målet som kan gå förlorad om målet enbart fullföljs i vissa delar.¹¹³

När ett grovt brott har begåtts är intresset av att gärningsmannen döms stort. Åklagaren bör därför lägga stora resurser på bevisfrågan och på att presentera saken klart och tydligt.¹¹⁴

Gemensamma frågor

Under "Gemensamma frågor" presenterar arbetsgruppen åtgärder för att vittnen och målsäganden skall känna sig trygga och våga berätta om sina iakttagelser¹¹⁵. De påminner om att rättens ordförande enligt RB 5:9 skall upprätthålla ordningen i rättssalen och får meddela de föreskrifter som behövs. Han får visa ut den som stör förhandlingen och kan begränsa antalet åhörare för att undvika trängsel.

Massmedia är ofta intresserade av att redogöra för utredningar och förhandlingar, därför bör utredare och domstol eftersträva goda och korrekta kontakter med journalisterna. Genom att utse en viss person till ansvarig för kontakten med media så frigörs övrig personal som kan arbeta ostört med utredningsuppgifter och på samma gång motverkas att någon oavsiktligt lämnar ut uppgifter till skada för utredningen.¹¹⁶

---

¹¹³ a.a. s. 69ff.

¹¹⁴ a.a. s. 71ff.

¹¹⁵ a.a. s. 76ff.

¹¹⁶ a.a. s. 78f.

5 Analys

5.1 Legalitet

Straffansvarsutredningen presenterade ett antal förslag med avsikten att få medverkansläran i bättre överensstämmelse med legalitetsprincipen. Beklagligtvis genomfördes aldrig förslagen då regeringen menade dels att de nuvarande bestämmelserna fungerat väl i praktiken och dels att de föreslagna ändringarna inte skulle medföra så stora förändringar att en förändring borde ske.

Frågan är för vem regeringen menar att bestämmelserna fungerat väl. Det knappast hävdas att nuvarande bestämmelser fungerat bra för den som, tillsammans med andra, står tilltalad för att ha utfört ett brott. Inte heller att bestämmelserna resulterat i domar som bidragit till att tydliggöra medverkansläran.

Det är möjligt att förslagen inte skulle ha medfört några större praktiska förändringar, men syftet med förslagen var i första hand inte att åstadkomma några praktiska förändringar utan att få medverkansläran i bättre överensstämmelse med legalitetsprincipen. Så hade, enligt min uppfattning, också resultatet blivit.

Det är synd att regeringen lämnar ett så tunt svar på de förslag som Straffansvarsutredningen kom med, särskilt med tanke på att det tog längre tid för regeringen att presentera propositionen än för utredningen att lägga fram sina förslag.

En brist som Straffansvarsutredningen påpekade var att det inte direkt av de uttryckliga straffbuden framgår att straffansvar för gärningar utförda tillsammans och i samförstånd skall omfattas av de enskilda straffbuden. Eftersom legalitetsprincipen förbjuder utvidgade tolkningar kan formuleringen "den som..." inte utan att bryta mot principen tolkas som "de som tillsammans och i samförstånd...". Genom att tillåta en sådan tolkning uppfyller svensk medverkanslära inte legalitetsprincipens krav på att lagtext skall tolkas objektivt.

Eftersom staten har givits möjligheter till långtgående straffrättsliga ingrepp som kan vara djupt kränkande och på ett påtagligt sätt förändra och förstöra människors liv är det viktigt att det finns tydliga instruktioner för när en enskild kan komma att drabbas av dessa straffrättsliga ingrepp. Det är särskilt viktigt att legalitetsprincipens krav uppfylls på det straffrättsliga området eftersom utvidgade tolkningar kan medföra osäkerhet kring när ett brott skall anses begånget och således att en person riskerar att straffas för en gärning som uttryckligen inte är förbjuden.

Regeringen menade att utredningens förslag på en särskild bestämmelse om medgärningsmannaskap inte behövde införas eftersom det redan av praxis framgår att flera personer kan dömas utifrån de enskilda straffbuden. Att det framgår av praxis är det ingen som har ifrågasatt. Vad som kan ifrågasättas är däremot om en praxis i strid med legalitetsprincipen rättfärdigar utvidgade tolkningar av enskilda straffbud. Tolkningar med ursprung i ett sedan länge vedertaget juridiskt-tekniskt språkbruk är, enligt min uppfattning, inte ett tillräckligt starkt argument för att inte införa en särskild bestämmelse om medgärningsmannaskap. Det är inte självklart, eller ens troligt, att enskilda skall förstå vad som skall anses utgöra juridiskt-tekniskt språkbruk i en lagtext.

Tidigare var en medverkandes ansvar accessoriskt till gärningsmannens, vilket ledde till att en medhjälpare inte kunde fällas till ansvar då gärningsmannen av någon anledning gick fri. För att råda bot på detta problem utvecklades möjligheten att rubricera om de medverkandes roller. När sedan kravet på accessoritet togs bort föreslog 1944 års utredning att möjligheten till omrubricering skulle behållas så att domstolarna kunde döma på ett sätt som de ansåg var "naturligt". Funktionens fördel är att den kan användas som ett medel för att markera någons skuld. Utan denna möjlighet skulle ett flertal domar utdömas utan att någon person döms som gärningsman. Om domstolen inte kan komma fram till vem eller vilka av flera tilltalade som är verkliga gärningsmän blir domstolen tvungen att döma de tilltalade som medhjälpare eller anstiftare när den idag skulle kunna rubricera dem alla som gärningsmän. Funktionens nackdel är den oreda i struktur och terminologi som mångsidigheten fört med sig.

Flexibiliteten möjliggör otydliga domar på så sätt att det kan bli svårt att ur en dom utläsa om en medverkande har dömts som gärningsman utifrån att han har utfört gärningen eller därför att han främjat gärningen på ett sådant sätt att han varit att anse som gärningsman. På det sättet blir det också oklart med vilket lagstöd den tilltalade har dömts.

Flexibiliteten har även medfört att det råder en osäkerhet om dels vilka som kan skapa en huvudgärning och dels hur gränsen mellan medgärningsmannaskap och medhjälp skall dras. Oklarheterna är en följd av att medverkansterminologin tillåter att gärningsmannen ibland kan vara en medhjälpare eller anstiftare.

När legalitetsprincipen kräver lagstöd för straffbarhet innebär det inte enbart att det skall framgå vilka rekvisit som skall vara uppfyllda för att en otillåten gärning skall föreligga, utan även hur dessa rekvisit kan sammanfogas när flera deltagit i utförandet av gärningen. Oklarheten kring vem som skall kunna medverka med rekvisit till en otillåten gärning föranledde Straffansvarsutredningen att föreslå att det direkt i lag borde anges att huvudgärningen utgör en straffbelagd gärning och att enbart gärningsmannen skall kunna bidra med rekvisit till denna gärning. Förslaget får stöd av Herlitz och Jareborg som menar att det inte är i enlighet med legalitetsprincipen att flytta rekvisit mellan olika medverkande så att det på

så sätt skapas en otillåten gärning. Jag delar deras uppfattning. Det har inte annars i svensk rätt tillåtits att medverkan till tillåtna gärningar skulle göra gärningen otillåten. Ett klagande i lagtext skulle bidra till en tydligare medverkanslära.

Det har även hävdats att subjektiva överskott, såsom överskjutande uppsåt, skulle kunna hämtas från annan än den som utfört huvudgärningen. Jareborg anser att det skulle vara i strid med legalitetsprincipen att döma någon person för mer än vad han haft i uppsåt. Jag är enig med honom i detta. Att flytta uppsåt mellan olika medverkande så att gärningen blir att hänföra till ett straffbud med en strängare straffskala enbart för att någon som har medverkat till gärningen uppfyllt ett överskjutande uppsåtsrekvisit kan inte vara förenligt med legalitetsprincipens krav på tydlig och begriplig lagtext.

Det tycks som om försöket att skapa en flexibel lagregel där domstolarna tillåts döma efter vad som anses naturligt och inte efter tydliga riktlinjer och principer har medfört en risk att det naturliga blir till ett sådant godtycke som legalitetsprincipen har till uppgift att förhindra.

De nuvarande medverkansreglerna har genom praxis utvidgats och innebär att en mycket liten medverkansroll kan konstituera ett gärningsmannaskap. Om utvidgningen fortsätter kan det i framtiden bli svårt att skilja den person som skall betraktas som gärningsman från den som av någon anledning enbart har befunnit sig på brottsplatsen. En sådan utveckling skulle äventyra rättssäkerheten för de personer som, av en tillfällighet eller av ren nyfikenhet, enbart funnits på plats när ett brott utförts.

Förändringar i överensstämmelse med Straffansvarsutredningens förslag skulle ge en mer logisk och tydlig medverkanslära som bättre tillgodoser legalitetsprincipens krav. Ändringarna skulle medföra en tydligare gränsdragning mellan gärningsmannaskap och främjande, men även att domstolen i mål där det står klart att någon av de tilltalade är gärningsman ändå bara skulle kunna döma samtliga för medhjälp eller anstiftan när det idag ges möjlighet att rubricera de tilltalade som gärningsmän. Att inte kunna döma någon som gärningsman skulle möjligtvis uppfattas av brottsoffer, massmedia och allmänhet som att det inte gått att fälla den verkliga gärningsmannen till ansvar trots att det måste vara minst en av de tilltalade. Det finns dessutom en risk att medhjälparen skulle uppfattas som mindre straffvärd än gärningsmannen, vilket inte behöver vara fallet. En bättre förståelse för utgången av dessa rättegångar skulle emellertid kunna uppnås genom att domstolarna blir ännu mer pedagogiska vid formulering av domskälen. Om möjligheten till omrubricering avskaffades skulle förutsättningarna för formulering av tydliga domskäl förbättras.

5.2 Individuellt ansvar

I svensk rätt döms var och en utifrån vad han har gjort eller underlåtit att göra. Det är inte möjligt att döma en person för att han tillhört en grupp som utfört ett brott utan att visa på att denne person medverkat till utförandet av brottet. Förutsättningarna för att någon skall kunna dömas i medgärningsmannaskap är att den tilltalade för det första har deltagit i utförandet av huvudgärningen eller främjat denna på ett sådant sätt att han är att anse som gärningsman, för det andra att han har handlat i åtminstone en tyst överenskommelse med annan tilltalad och för det tredje att hans uppsåt har täckt främjandegärningen och huvudbrottet.

När flera har deltagit i ett brott är det många gånger svårt att klargöra vars och ens skuld, men att så sker är viktigt, inte enbart för att den tilltalade skall kunna förbereda sitt försvar, utan även för prövning av om varje individ verkligen kan anses ha deltagit i brottet på ett sådant sätt att han är att anse som gärningsman eller skall anses vara lika straffvärd som annan tilltalad. Bevisningen måste följaktligen föras på individnivå. Även om samråd eller samförstånd i någon form bedöms ha förelegat så kan det inte uteslutas att de tilltalade haft olika långtgående avsikter. Genom bevisning som visar vars och ens skuld bör straffmätningen bli mer korrekt, eftersom det då är lättare att utröna om någon har medverkat i mer eller mindre mån. Skulle en utredning sluta när det konstaterats att alla tilltalade på något vis deltagit, men innan det klarlagts vad var och en har gjort finns det en risk att personer som enbart närvarat vid en brottsplats, utan att ha deltagit i gärningen, kommer att ställas till svars för brottet. En utredning med sådana brister kan därför inte anses slutförd.

Det är inte ovanligt att åklagaren väljer att formulera gärningsbeskrivningen på en kollektiv nivå. När så sker blir det inte bara svårare för en tilltalad att försvara sig, utan det innebär även en fara för att domstolen anammar utformningen när den skall formulera domskälen. På så vis kan det bli svårt för en tilltalad att dels veta vad han exakt anklagats för och dels förstå vad som föranledde att han ansågs skyldig. Läger man därtill vad som togs upp i föregående kapitel kan det dessutom bli svårt att veta med vilket lagrum han dömdes.

I målet om den s.k. Göteborgsbranden försökte hovrätten först utreda hur anläggandet av branden gått till och vad var och en av de tilltalade gjort. Det kunde styrkas att A deltagit i anläggandet av branden, medan B, C och D enbart kunde knytas till platsen. När det inte gick att styrka något fysiskt handlande för B, C och D övergick hovrätten till att undersöka om det ändå kunde vara ett gemensamt projekt genom att se till förekomsten av ett samråd. Ett sådant samråd fann hovrätten i de tilltalades olika förklaringar till att de återvänt till kulverten. Domstolen ansåg det osannolikt att de tilltalade återvänt av olika orsaker. Istället menade hovrätten att det kunde hållas för visst att det fanns en förklaring som de undanhållit. Utifrån detta antagande drogs slutsatsen att de tillsammans gått in i kulverten i syfte att

anlägga en eld. Genom konstaterandet (eller möjligtvis konstruerandet) av detta samråd kunde hovrätten komma undan svårigheterna med att bevisa vad var och en av de tilltalade gjort som legat honom till last. Eftersom ett samråd visats var det nu möjligt att döma alla som gärningsmän.

Utredningen visar att det är A som har varit i bråk och att det är han som har anlagt branden. De övriga tilltalade döms för A:s konstaterade gärning. Att dra slutsatsen att alla inblandade varit överens om att orsaka en brand för att förstöra festen utifrån att de angett olika motiv till att de återvänt till kulverten är, enligt min mening, inte en övertygande slutledning. Inte heller att det skulle anses uteslutet att någon av de tilltalade haft en avvikande avsikt med att gå in kulverten.

Av utredningen framgår att A varit pådrivande i gruppen. Det är inte otänkbart att hans kamrater varit närvarande när han anlagt elden, utan att dessa tre därmed varit med på att anlägga denna eller haft uppsåt att göra det. D var inte med under det inledande bråket och har inte heller haft någon ”anledning” att förstöra festen. Vad som framkommit är att han ville umgås med B och C. Enligt egna uppgifter var han rädd för A som D uppfattade var påverkad av någonting. Möjligtvis kan man tänka sig att det skulle vara svårare för hovrätten att oskyldigförklara D och inte B och C då grunderna för deras medgärningsmannaskap i stort sett är desamma.

Som framgått av kapitel 2.3.2.2 så är medverkansbestämmelsen utformad på så sätt att domstolen skall kunna rubricera de medverkande på ett naturligt sätt. Tanken är emellertid att det fortfarande skall göras en skillnad mellan den som medverkat som gärningsman och den som medverkat som anstiftare eller medhjälpare. Eftersom det enbart kan styrkas att A samlat ihop papper och anlagt en eld borde de övriga tre tilltalades agerande eller brist på agerande inte rubriceras som gärningsmannskap. De borde istället ha friats alternativt dömts för medhjälp till mordbrand genom att de i vart fall varit på plats, insett vad som skulle ske och genom psykiskt främjande medverkat till A:s handlande. Nu fick branden oerhörda konsekvenser med flera döda och skadade. Det är frestande att tänka sig att domen hade fått en annan utgång om följderna av branden inte hade blivit så förödande.

Hovrättens dom kritiseras av Wennberg bland annat för att domstolen utan närmare motivering ansett att det saknat betydelse att B:s, C:s och D:s deltagande i anläggandet av branden inte kunnat styrkas. Wennberg menar att det är svårt att veta om en person har haft en överenskommelse med andra när det inte har gått att visa vad denne person har gjort eftersom personens handlande visar vilken avsikt personen har haft innan handlandet. Wennberg anser att domstolen måste veta vad varje tilltalad person har gjort för att kunna konstatera att ett samråd eller samförstånd förelegat. Eftersom det inte är brotligt att närvara vid en brottsplats eller att gillande se på när ett brott utförs, går det inte att påstå att alla som varit närvarande har deltagit, inte heller att alla som deltagit har haft uppsåt till hela gärningen. Tänkbart är att enbart vissa individer i gruppen har utfört brottet i samverkan medan andra stått utanför och därför borde frikännas från ansvar.

Konstruktionen med möjlighet till omrubricering behövs inte med syfte att domstolarna skulle kunna ta lättare på bevisvärderingen, utan för att de utifrån bevisning om den tilltalades individuella handlande och uppsåt skulle kunna markera mot en främjare som spelat en avgörande roll för ett brotts tillkomst. I fallet med branden i Göteborg döms tre av de inblandade för att ha tillhört gruppen där A anlagt en eld. Den bevisning som presenteras i domen räcker, enligt min uppfattning, inte för att bevisa individuell skuld bortom rimligt tvivel hos B, C och D. Istället tycks de dömas kollektivt till ansvar för A:s individuella skuld.

Inte heller i målet om den s.k. Sambandscentralen går det att klargöra varje tilltalad har gjort. Det konstateras att de tilltalade varit verksamma i en lägenhet enligt ett uppgjort schema, men inte närmare vad var och en har gjort. När Högsta domstolen konstaterat att det inte gått att klargöra vars och ens individuella handlande går domstolen över till att behandla de tilltalade som ett kollektiv i likhet med åklagarens gärningsbeskrivning. I domskälen tillämpas bevisningen på "verksamheten i lägenheten". Högsta domstolen nöjer sig med att konstatera att de tilltalade varit närvarande och verksamma i lägenheten då det samlats in och vidarebefordrats uppgifter om polisens verksamhet. Bevisningen uppvisar påtagliga luckor. Ett skiljaktigt justitieråd påpekar detta och menar att det förelegat "betydande brister" i den bevisning som var avsedd att visa på att verksamheten i lägenheten inneburit ett främjande av upploppen. Dessutom verkar det som om två av personerna döms för ett främjande trots att de inte har varit närvarande i lägenheten vid tidpunkten för främjandet. Att vars och ens skuld med sådana brister i bevisningen kan anses ställd bortom rimligt tvivel är inte tillfredsställande. Genom att bevisningen tillämpas på verksamheten i lägenheten och inte på individerna i lägenheten uppkommer en risk för att det blir straffbart att befinna sig på fel plats vid fel tidpunkt och att bli dömd, snarare för att ha tillhört en grupp av personer som utfört en viss gärning, än för att ha deltagit i utförandet av denna gärning. Då svensk straffrätt utgår från individuell skuld, orsakad av den enskildes gärning och inte utifrån gruppstillhörighet eller närvaro på brottsplats, är det oroande att Högsta domstolen i detta fall synes tillämpa bevisningen på "verksamheten i lägenheten" och inte på individernas påstådda olagliga handlande.

Tanken är att framlagd bevisning skall klargöra huruvida någon är skyldig eller ej. Bedöms alla som en grupp så finns det en risk att domstolen tar lättare på bevisfrågorna. I utredningen av de tilltalades handlande finns det betydelsefulla brister i och med att det inte är utrett vem som har ringt och till vem det har ringts och vad dessa okända personer samtalat om och vad som därefter hänt med informationen i dessa samtal. Domstolen antar att någon av de tilltalade ringt till någon och meddelat information som förts vidare till någon demonstrant som gjort sig skyldig till våldsamt upplopp på grund av påverkan av den information som antas ha kommit från lägenheten. Eftersom det inte framkommit något som talat för att det sista ledet mellan de separata kontakterna och demonstranterna skulle ha brutit, anser Högsta domstolen att det sannolikt har gått till på det sättet. Det kan

ifrågasättas hur mycket som egentligen kan utläsas av att en sändare i mobilnätet har aktiverats då det inte är kriminellt att befinna sig på en brottsplats vid tidpunkten för utförandet av ett brott. Kanske drar Högsta domstolen lite för långtgående slutsatser av denna bevisning. Genom att påstå att inget framkommit som talar för att kedjan skulle ha spruckit framstår det dessutom som om domstolen har vänt på bevisbördan och frångått principen om att det är åklagaren som skall bevisa att en tilltalad är skyldig.

Bevissituationen är många gånger svår för åklagaren, så även i målet om den s.k. Sambandscentralen, men finns inte tillräcklig bevisning skall åtal inte väckas och kan bevisningen inte ställa den tilltalades skuld bortom rimligt tvivel skall åtalet inte heller leda till en fällande dom. Det hade i detta fall varit önskvärt om en mer heltäckande bevisning kunnat följa det långa händelseförlopp som ansågs bevisat ända fram till slutsatsen att de tilltalade var skyldiga. Det förefaller vara ett besvärligt skeende att bevisa, men bristerna i utredningen är inte tillfredsställande.

Det var första gången Sverige hade ordförandeskapet i EU, anseendet var i fara och Göteborg var utsatt för omfattande skadegörelse. Även i detta fall kan det misstänkas att ett annat domslut kommit ifråga om inte gärningarna hade fått så påtagliga effekter. Möjligtvis bedömdes de signaler som fällande domar skulle sända viktigare än kravet på att robusthet i bevisningen upprätthölls.

I målet om misshandeln på Kungsgatan ansåg tingsrätten sig vara förhindrad att döma de tilltalade för mord. Åklagaren överklagade då till hovrätten och justerade gärningsbeskrivningen på så sätt att han gjorde gällande dels att de tilltalade agerat tillsammans och i samförstånd med eventuellt ytterligare okända personer och dels att X avled av misshandeln och inte enbart av sparkarna mot huvudet.

Rättsläkaren konstaterade att allt pekade på att X avlidit av en översträckning till följd av våld underifrån. Det var, enligt honom, ”osannolikt” att översträckningen skulle ha uppkommit genom att X slagit i väggen, men annan dödsorsak kunde inte med hundra procentig säkerhet uteslutas. Efter att ha konstaterat att det inte funnits något utskjutande föremål i porten tolkade hovrätten utlåtandet från rättsläkaren som att det var ställt bortom rimligt tvivel att X sparkats ihjäl.

Det är en brist i bevisningen att dödsorsaken inte med hundra procentig säkerhet gått att klargöra, men samtidigt är det svårt att tänka sig någon annan förklaring då det bedömts som osannolikt att X inte avlidit genom att slå i väggen och ingen förklaring till annan tänkbar dödsorsak framkommit.

Vilka sparkar som dödade X var emellertid inte lika enkelt för hovrätten att slå fast då enbart A erkänt att han utdelat en spark. Denna spark skulle, enligt honom själv, inte ha träffat huvudet och det fanns inga vittnen som kunde peka ut någon person som hade sparkat X i huvudet. När domstolen

inte kunnat klargöra vem som sparkat X i huvudet övergick den till att försöka utreda vilka som deltagit i jakten och därigenom möjligtvis agerat i samverkan. Hovrätten konstaterade att A erkänt en spark och därmed att han jagat X, men hur många som deltagit i jakten tillsammans med honom var oklart då vittnen uppgett att det var allt från tre till åtta förföljare av X. Domstolen konstaterade emellertid att de flesta ”neutrala” vittnen talat om en liten grupp på tre till fem personer, varav Y kan ha varit medräknad. B antogs också ha deltagit i jakten. C var inte med i inledningen av bråket och har uppgett att han inte sett någon jakt, men har av två vittnen pekats ut som en av dem som sprang efter de andra. C har även till vänner sagt sig ha varit med om misshandeln. Något som han senare inte ville kännas vid.

Ingen teknisk bevisning kunde binda någon av de tilltalade till brottet och trots att det fanns så många vittnen var det stor osäkerhet kring vilka och hur många som deltog i jakten och hur många som befann sig runt X när han fick skadorna. Det var också oklart hur många sparkar X mottog och vem eller vilka som sparkade. Klart är emellertid att varken B eller C tillhörde de första förföljarna eftersom B jagade Y och C, enligt vittnesuppgifter, sprangit efter ”de andra”.

Hovrätten menar att de tre tilltalade redan i jakten på X agerat tillsammans och i samförstånd, men det är tveksam om det kan anses ställt bortom rimligt tvivel att samförståndet sträckt sig så långt som till misshandel eller mord. Även om det skulle kunna anses klarlagt att X dog av sparkar i huvudet och att de tre tilltalade deltog i jakten går det inte att dra slutsatsen att alla haft uppsåt att döda eller misshandla X. Det har inte bevisats att X flyr för sitt liv eller hur långtgående förföljarnas uppsåt varit. Möjligtvis var avsikten enbart att jaga iväg honom. Kanske sprang någon dit enbart för att stoppa bråket.

Bara en av personerna, A, har medgett att han sparkat på X. Han har däremot inte medgett att han sparkat X i huvudet. Det finns inte heller några vittnesuppgifter som styrker detta, förutom från Y som själv blev attackerad av A. Uppgifterna från Y bedömdes som osäkra då Y i polisförhör direkt efter händelsen varit osäker på om sparkarna träffat X i huvudet eller på kroppen.

B pekades ut av ett vittne som var säker på att B ”var med och gjorde något” mot X. Detta vittne använder hovrätten för att knyta X till jakten och misshandeln. Det är emellertid samma vittnesmål som tingsrätten förkastat för att det ansågs vara behäftat med betydande brister. Vittnet hade inte känt igen ansiktet på B utan endast tyckt sig känna igen honom bakifrån och på att han såg atletisk ut. Samma vittne hade även pekats ut en annan person som bevisligen inte hade med jakten eller misshandeln att göra. Att använda ett så bristfälligt vittnesmål till stöd för att det skall anses styrkt att B bortom rimligt tvivel gjort sig skyldig till misshandeln är, enligt min uppfattning, inte tillfredsställande.

Misshandeln har dessutom enligt utredningen gått snabbt och eftersom B inte befunnit sig bland de personer som först jagade X går det inte heller automatiskt att dra slutsatsen att han varit med om misshandeln eller haft uppsåt därtill.

C binds inte till misshandeln av några vittnen eller någon teknisk bevisning. Det kan därför inte anses ställt utom rimligt tvivel att han har deltagit i misshandeln.

När det således inte gått att klargöra att B och C har deltagit i misshandeln går det inte heller att konstatera att de deltagit i en överenskommelse om att misshandla X.

Den svenska medverkansläran erbjuder långtgående möjligheter för domstolar att döma till ansvar i medgärningsmannaskap. Eftersom det är möjligt att främja ett brott endast genom att utöva psykisk påverkan krävs det inte mycket för att en person skall kunna dömas som medgärningsman. Utvidgningen av gärningsmannaskapet synes ha medfört att domstolarna i en del fall sett de tilltalade som en grupp och att det är gruppen och inte individerna som utfört gärningen, för att i nästa steg tillämpa bevisningen på gruppen. Möjligheten att döma i utvidgat medgärningsmannaskap och det många gånger komplicerade bevisläget synes ha medfört att domstolarna inte alla gånger kräver lika stark bevisning för att konstatera individuell skuld hos envar av de tilltalade.

I det mål som kommit att kallas Raggarbilsfallet, NJA 1984 s. 922, friades föraren av den stora vita "amerikanaren" från åtalet om medhjälp till en första misshandel eftersom det inte kunde konstateras att han haft uppsåt till den misshandel som tre av hans passagerare gjort sig skyldiga till. Det är, enligt min uppfattning, möjligt att han idag skulle ha blivit dömd för att som gärningsman ha begått misshandeln i samråd eller samförstånd med de tre passagerare som fälldes och att samförstånd skulle kunna anses ha ingåtts enbart genom att han stannat bilen och släppt av passagerarna eller att han psykiskt påverkat dem till att utföra misshandeln. Den bedömning Högsta domstolen gjorde i 1984 års mål förefaller dock vara mer korrekt.

Det är i praktiken svårt att se var domstolarna i själva verket lägger beviskravet i de många mål som dagligen avhandlas. Fallen uppvisar stora variationer och bedömning av vittnens trovärdighet och tillförlitlighet kan många gånger utgöra en svår avvägning.

De tre fall jag här utförligare redogjort för indikerar en utveckling där domstolarna tycks ta lättare på kravet på robust bevisning mot samliga tilltalade, än vad som hade varit fallet om bara en person varit föremål för åtal. Bevisläget kan, när åtal väckts mot flera tilltalade, många gånger vara svårare, men det innebär inte att avkall får göras på kravet på robust bevisning av individuell skuld då det inte är otillåtet att befinna sig på en brottsplats i syfte att se på eller motverka vad som sker.

5.3 Beviskrav

Statens uppgift att gripa och lagföra personer som begått brott kräver stora resurser i form av kompetens, tid och pengar. För att kunna få en misstänkt fälld till ansvar krävs att åklagaren kan visa upp en så stark bevisning att det kan konstateras att den misstänktes skuld är ställd bortom rimligt tvivel. För att fälla någon till ansvar för ett grovt brott krävs att utredningen är så fullständig att det, såvitt domstolen känner till, inte existerar någon bevisning som kan påverka bevisvärdet.

Det är svårt för åklagaren att veta och bevisa vad som har hänt när de misstänkta skyller på varandra. Har ett brott begåtts i ett ”slutet rum” kan ingen utomstående veta vad som har hänt om de som har varit i rummet lämnar motsägelsefulla uppgifter och det saknas klagörande teknisk bevisning. Svårigheterna med att ta fram tillräcklig bevisning i sådana fall har lett till att det framförts åsikter om att det borde vara tillåtet att tillämpa ett lägre beviskrav. Leijonhufvud menar att det då skulle krävas en bestämmelse liknande den felony murder-regel som finns i ett flertal delstater i USA och som innebär att en person som befunnit sig på en brottsplats med uppsåt att begå brott även kan dömas för ett grövre brott utan att åklagaren har behövt klargöra hans uppsåt till det grövre brottet. Att jämföra tillämpning av ett lägre beviskrav med en felony murder-regel är, enligt min uppfattning, något långtgående. Inom civilrätten tillämpas ett antal olika bevisnivåer, exv. att något framstår som mera antagligt. Att det framstår som mera antagligt att en person deltagit vid utförandet av ett brott är ett högre beviskrav än att ingen skuld alls behöver visas (felony murder-regel). På samma sätt som inom civilrätten kan det argumenteras för att fler bevisnivåer borde kunna tillämpas. Som framgått av kapitel 4.1 så har förslaget om att införa en möjlighet att tillämpa ett sänkt beviskrav avvisats av Leijonhufvud som menar att det skulle föra med sig att fler oriktiga domar utdöms.

Staten vill skapa ett tryggt samhälle och önskar därför lagföra så många förbrytare som möjligt. Intresset av att skipa rätt medför emellertid en risk att enskilda blir oriktigt anklagade. Varje person som blivit misstänkt för ett brott måste få veta vad han anklagas för och varför han är misstänkt. Det ligger i hans intresse att kunna försvara sig mot anklagelserna på ett tillfredsställande sätt och att inte bli fälld till ansvar utan att åklagaren kunnat visa på skuld. Därför får staten, i sitt intresse av att lagföra så många förbrytare som möjligt, inte gå så långt att den kränker den enskildes berättigade intressen.

Misslyckas staten med uppgiften att förhindra brott, får den inte tillämpa ett lägre beviskrav och på så vis öka risken att oskyldiga personer döms för brott som de inte har begått. Tillämpning av ett lägre beviskrav skulle på kort sikt förbättra statistiken över uppklarade brott, men på något längre sikt

skulle ett högre antal oriktiga domar istället undergräva rättsväsendets funktion och legitimitet.

Det är beklagligt att rättsväsendet inte kan få en gärningsman fälld när det finns två misstänkta och man ”vet” att någon av dem har begått brottet, men det är också det pris som samhället har varit villigt att betala för att så långt det är möjligt undvika att oskyldiga döms. Alternativet är att fälla båda misstänkta till ansvar eller att kasta lott om vem som skall anses skyldig. Att fälla båda till ansvar framstår, som Leijonhufvud påpekat, som orättfärdigt om det senare skulle framkomma att bara en av dem utfört brottet utan den andres samverkan. Alternativet att kasta lott om vem som skall sona för brottet har inte på allvar hävdats från något håll.

Tilltalade som skyller på varandra gör det svårare att få fram tillräcklig bevisning, men oavsett om ett brott har begåtts av en eller av flera personer är det lika kränkande att bli dömd på otillräcklig bevisning då flera deltagit i ett brott, som det hade varit att bli dömd på samma underlag om brottet bara hade begåtts av en person. Att varje persons skuld klarläggs är viktigt eftersom inte alla personer som tillhört gruppen måste ha deltagit i utförandet av brottet, haft samma uppsåt eller medverkat i samma omfattning.

Advokater får, enligt Advokatsamfundets vägledande regler om god advokatsed, inte främja orätt. Av advokaterna fordras att de handlar på ett sätt som främjar hederlighet och redbarhet inom rättslivet. I detta borde ligga en skyldighet att verka för att saken får en riktig belysning och att inte klienter uppmanas att skylla på varandra eller tuga om vad som skett.

En möjlig lösning för att minska motsättningarna mellan den enskildes och statens intressen är att fokusera på att brottsutredningarna blir ännu bättre. Det är viktigt att polisen känner igen de situationer som kan medföra bevisproblem för åklagarna och sätter in tillräckliga resurser. Ett första steg på vägen är att se till att det finns tillräckliga ekonomiska och tekniska resurser. Ett andra steg är att ytterligare höja kompetensen hos poliskåren.

Utbildningen till polis är idag två år lång. Det kan tyckas märkligt att en nyutexaminerad polis skall anses färdig efter två års utbildning samt en termins aspiranttjänstgöring när många andra yrken såsom lärare och sjuksköterska kräver längre utbildning. En längre och mer gedigen utbildning för polisexamen skulle höja kompetensen hos polisen och därmed troligtvis öka förtroendet för polisen bland allmänheten. I december 2006 fick chefen för säkerhetspolisen Anders Danielsson i uppdrag av regeringen att se över polisutbildningen och lämna förslag till hur den bör reformeras. Utredarens förslag slutredovisas den 31 mars 2008. Det skall bli intressant att ta del av vad utredningen kommit fram till.

I Riksåklagarens rapport, RÅ 1995:1, pekade arbetsgruppen på ett flertal punkter i arbetet inom rättsväsendet som var viktiga att beakta då ett grovt brott begåtts. Rapporten innehåller rekommendation av tydliga

handlingsplaner, snabba och tillräckliga polisinsatser, goda rutiner för insamlande av bevis, tätare samarbete med extern expertis, nyttjande av möjliga tvångsåtgärder, korrekt information till media och trygghet åt vittnen. Arbetsgruppen uppmanade också åklagarna att lägga ner tid vid utformandet av gärningsbeskrivningen och se till så att det finns tillräcklig bevisning för åtal och fällande dom innan åtal väcks.

Det skulle även vara möjligt för mig att diskutera en utvidgning av skyldigheten att ingripa för att avvärja ett större brott eller ett införande av en möjlighet till straffrabatt eller ett lindrigare åtal då en tilltalad uppvisar hjälpsamhet i utredningen. Dessa lösningar innehåller emellertid delvis en annan problematik som det inte finns utrymme att ta upp mer ingående i denna uppsats. Effekterna för att förhindra problematiken med tilltalade som skyller på varandra skulle till följd av dessa lösningar, enligt min bedömning, vara marginella.

En regel om straffansvar för underlåtenhet att ingripa vid brott skulle främst ha en moralbildande effekt. En sådan bestämmelse skulle kunna medföra att enskilda utsätter sig för risker som de inte borde utsätta sig för. Vid grövre brottlighet såsom mord skulle en sådan regel inte ha så stor effekt om en tilltalad kan gå fri efter att ha hävdats att han inte vågat ingripa mot en medtilltalad person. Det kan diskuteras vilken möjlighet en närvarande faktiskt har att stoppa en medbrottsling. En bestämmelse om straffansvar för underlåtenhet att ingripa skulle dessutom riskera att försvåra utredningen eftersom det blir svårare för en medverkande att berätta om en annans handlande om han själv riskerar straff för att inte ha ingripit. En positiv effekt av en sådan bestämmelse skulle däremot vara att det blir något mer komplicerat för brottslingar att ljuga om ett händelseförlopp.

Införande av en möjlighet till straffrabatt eller lindring av ett åtal skulle kunna skapa rättsosäkra situationer där tilltalade i förväg överenskommer om att utse syndabockar för att själva undkomma ett strängare straff. Det kan också ifrågasättas om det är moraliskt riktigt att en skyldig skall få ett mildare straff än vad som är tänkt enbart för att han efter utförandet av ett brott berättar vad han har gjort.

Förtroendet för rättsväsendet påverkas sannolikt av massmedias beskrivningar av utredningar, domar, uppklärningsprocent och andra händelser såsom rymningar. Om medborgare inte känner förtroende nog för att anmäla brott och om avsaknad av förtroende för åklagare och domstol leder till att medborgarna inte ställer upp som målsägande eller vittnen vid utredningar och rättegångar blir det svårt för rättsväsendet att bedriva en bra verksamhet.

Även om förtroendet för rättsväsendet, enligt Brå:s rapport 2008:3, är relativt högt i jämförelse med andra samhällsinstitutioner så kan en möjlig förklaring till ett ibland sviktande förtroende vara de i media flera gånger ensidiga, ibland felaktiga och många gånger okunniga rapporteringar av händelseförlopp och domar. För att komma till rätta med sådana brister vore

det önskvärt om Sveriges Domstolar regelbundet anordnade utbildningar för journalister och att rättsväsendets organ försäkras om att funktionen med presstalesmän är fungerande så att journalisterna kan veta vart de skall vända sig för att få korrekt och snabb information. Om domstolen dessutom ytterligare anstränger sig för att formulera sina domskäl på ett tydligt och för allmänheten begripligt sätt ökar möjligheten till förståelse för varför en dom har utfallit på ett eller annat sätt.

6 Slutsatser

Den svenska medverkansbestämmelsen i BrB 23:4 har en otydlig struktur och terminologi som medfört oklarheter om var gränserna mellan olika typer av medverkan skall dras och kring vem eller vilka som kan bidra med rekvisit till en huvudgärning samt huruvida subjektiva överskott kan flyttas mellan olika medverkande. Dessutom tillåter medverkansläran att flera personer tillsammans kan dömas som gärningsmän utifrån ett enskilt straffbud trots att inte var och en av dem uppfyller samtliga rekvisit i straffbudet. Att detta skulle vara möjligt framgår inte av lagtexten utan kräver en utvidgad tolkning. Således uppfyller den svenska medverkansläran inte på ett tillfredsställande sätt legalitetsprincipens krav på att en lagtexts innebörd skall motsvara vad man vid objektiv tolkning kan utläsa av samma lagtext.

Då flera personer har deltagit i utförandet av ett brott synes domstolen ta lättare på kravet att individuell skuld skall visas vara ställd bortom rimligt tvivel. Det finns därför anledning att vara vaksam mot fortsatt utveckling av de krav som ställs på bevisning av individuell skuld vid fleras delaktighet i brott.

Åklagaren kan många gånger få svårt att bevisa vars och ens skuld då flera personer står tilltalade för att ha utfört ett brott gemensamt och i samförstånd eller samråd. Att tillämpa ett sänkt beviskrav för dessa fall är emellertid inte rättssäkert då det sannolikt skulle leda till fler oriktiga domar och att förtroendet för rättsväsendet på sikt undergrävs. Istället bör fokus framför allt ligga på att ytterligare förbättra de förundersökningar som ligger till grund för åtalen.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Ds (Ju) 1993:15

Brå 2008:3

Prop. 1984/85:32

Prop. 2000/01:85

RÅ 1995:1

SOU 1944:69

SOU 1984:15

SOU 1996:185

Litteratur

Herlitz, Carl Erik: "Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s 474 – en förvirrad del av straffrätten?" I: *Juridisk tidskrift* 1996-1997, s. 277-305.

Holmqvist, Lena m.fl.: *Brottsbalken – En kommentar*, del II, upplaga 4:1, Stockholm 2005.

Jareborg, Nils: *Allmän kriminalrätt*, Uppsala 2005.

Wennberg, Suzanne: "Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap". I: *Förhandlingarna vid det 36 nordiska juristmötet i Helsingfors* 2002, s. 614-638.

Wennberg, Suzanne: "Från Malexander till Sambandscentralen – fördelar och farhågor med dömande i medgärningsmannaskap respektive medfrämjandeskap". I: *Juridisk tidskrift* 2002-2003, s. 592-611.

Rättsfallsförteckning

NJA 1948 s. 206
NJÄ 1949 s. 529
NJÄ 1959 s. 597
NJÄ 1963 s. 574
NJÄ 1980 s. 606
NJÄ 1980 s. 725
NJÄ 1982 s. 114
NJÄ 1982 s. 525
NJÄ 1984 s. 922
NJÄ 1989 s. 862
NJÄ 1992 s. 474
NJÄ 1993 s. 687
NJÄ 2000 s. 372
NJÄ 2002 s. 489
NJÄ 2003 s. 473
NJÄ 2006 s. 535

RH 1984:31
RH 1987:26
RH 1987:87
RH 1991:51
RH 1992:47
RH 1996:82

Göteborgs tingsrätt, mål nr B 39-00
Stockholms tingsrätt, mål nr B 12112-05

Göta Hovrätt, mål nr B 158-00/B180-00
Hovrätten för Västra Sverige, mål nr B 2957-00
Svea Hovrätt, mål nr B 6470-05

Tison v. Arizona, 481 U.S. 137 (1987)